

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Tinkara Zupan

Mentorica: doc. dr. Melita Poler Kovačič

**ETIKA ZASEBNOSTI PRI POROČANJU O KAZENSKIH
POSTOPKIH**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2006

KAZALO

1. UVOD	4
1.1 TEZA DIPLOMSKE NALOGE	5
1.2 STRUKTURA DIPLOMSKE NALOGE	6
2. OPREDELITEV POJMOV	7
2.1 KAZENSKI POSTOPEK	7
2.2 RESNI VS. RUMENI MEDIJI	8
2.2.1 Senzacionalizem	10
2.3 ZASEBNOST	11
3. PRAVICA DO ZASEBNOSTI	13
3.1 PRAVICA DO ZASEBNOSTI VS. PRAVICA DO OBVEŠČENOSTI	13
3.2 POSLEDICE VDORA V ZASEBNOST	15
4. PRAVNA ZAŠČITA PRAVICE DO ZASEBNOSTI	17
5. ETIČNI VIDIK PRAVICE OD ZASEBNOSTI	18
5.1 ETIČNI KODEKSI	18
5.1.1 Kodeks novinarjev Slovenije	18
5.1.2 Pomoč tujih kodeksov pri etičnem odločanju	19
5.2 NAVODILA ZA MORALNO PRESOJANJE PRI ODLOČANJU MED JAVNIM INTERESOM IN ZASEBNOSTJO	20
6. PRAVICA DO ZASEBNOSTI ZA RAZLIČNE OSEBNOSTI	22
7. ETIČNE DILEME PRI POROČANJU O KAZENSKIH ZADEVAH	23
7.1 IDENTIFIKACIJA ŽRTVE, DOMNEVNEGA STORILCA, SVOJCEV	23
7.1.1 Varstvo žrtev spolnega nasilja in mladoletnikov	26
7.2 SPOŠTOVANJE DOMNEVE NEDOLŽNOSTI	27
7.3 PODATKI O ZDRAVSTVENEM STANJU IN INTIMNOSTI	28
7.4 OBJAVA PODROBNOSTI V LUČI DOSTOJANSTVA IN DUŠEVNE INTEGRITETE	29
7.5 OBJAVA FOTOGRAFIJ	31

8. ANALIZA SPOŠTOVANJA ZASEBNOSTI PRI POROČANJU O KAZENSKIH ZADEVAH	34
8.1 OPREDELITEV PROBLEMA	35
8.2 IZBIRA METODE	35
8.3 KVANTITATIVNA ANALIZA	36
8.3.1 Opis podatkov in spremenljivke	36
8.3.2 Rezultati	41
8.4 KVALITATIVNA ANALIZA	54
8.5 SKLEPNE UGOTOVITVE IN RAZPRAVA	59
9. SKLEP	62
10. LITERATURA IN VIRI	64
PRILOGA A: Zaščita zasebnosti s strani posameznih organov pregona	68
PRILOGA B: Znane in javne osebe ter njihova pravica do zasebnosti	72
PRILOGA C: Etične dileme poseganja v zasebnost pri pridobivanju informacij ..	74
PRILOGA D: Intervju z novinarko Dela Špelo Žabkar	77
PRILOGA E: Intervju z novinarjem Slovenskih novic Boštjanom Fonom	79

1. UVOD

Enigma zasebnosti, igra brez pravil, ni abstrakten akademski problem. Vpliva namreč na zasebna življenja in javna življenja. Včasih celo uničuje življenja.

Carl Hausman 1992: 92

Življenje vsakega posameznika je polno pozitivnih in negativnih izkušenj ter dogodkov, ki jih spremlja paleta čustev. Ta so last vsakega posameznika, njegova zasebna sfera, ki takšna mora tudi ostati za ohranitev dostojanstva in osebne svobode. V sodobnem svetu vse pogosteje opažamo vse hujše posege v zasebnost posameznikov, ki jo v času terorizma vodilni utemeljujejo z večjo varnostjo.

Terorizem pa ni edina posledica globalnega kapitalizma. Tudi mediji niso ušli boju za vedno večje kapitalske dobičke lastnikov. Načrtom in ciljem uprave se morajo upogniti tudi uredniki, urednikom pa novinarji. Zato se spreminjajo vsebine poročanja in način poročanja, tako da mediji pritegnejo kar največji krog občinstva. Vedno več vsebin je vezanih na kriminal, ki širše množice še posebej zanima, način poročanja pa postaja vse bolj senzacionalističen, da privlači ljudi. Takšne nove vsebine in nov način poročanja od novinarja zahteva pridobitev čim večjega števila informacij, ki so pogosto prav zaradi vezanosti na nesreče, tragedije in kazenske dogodke še posebej osebne. Mediji tako na račun kolektivnega interesa množic zanemarjajo interese in zmanjšujejo pravice posameznikov po zaščiti zasebnosti. To je še posebej pereče prav v primerih kazenskih postopkov, saj ima poseg v zasebnost žrtev, osumljencev in njihovih najbližjih lahko v teh primerih velike negativne posledice.

V diplomski nalogi poskušamo ugotoviti, ali so tudi t. i. resni časopisi zapustili svojo tradicijo in spoštovanje dostojanstva posameznika ter se tako kot rumeni mediji podali v lov za večje število bralcev, kar pomeni več oglaševalcev in posledično več dobička. Torej ali so tudi resni mediji v stran potisnili pravico posameznika do zasebnosti in začeli z obsežnim poročanjem o kazenskih zadevah, pri čemer se ne posvečajo preveč posameznikovi pravici do zasebnosti. Njihove pravice pa kršijo s krilatico, da le služijo svojemu namenu, to je obveščanju javnosti.

Za analizo smo izbrali dva specifična časopisa, in sicer Delo, ki velja za resen časopis, in Slovenske novice, ki kot rumeni časopis pogosto vzbujajo etične dileme. Tako pričakujemo, da imajo novinarji Slovenskih novic pri poročanju precej nižji nivo etičnosti kot novinarji Dela. Preverili bomo resničnost tega pričakovanja in poskušali ugotoviti, ali so novinarski prispevki v Delu v skladu z uveljavljenimi etičnimi načeli in prispevki v Slovenskih novicah res pod temi standardi.

Odkar sem se lotila diplomske naloge, se je na področju varovanja zasebnosti pri poročanju o kazenskih zadevah zgodilo kar nekaj pomembnih novosti. Prva je prišla z začetkom leta 2004, ko je slovenska policija začela dosledneje tolmačiti Zakon o varstvu osebnih podatkov in novinarjem ni več posredovala niti začetnic osumljencev kaznivih dejanj. Takšna novost je nakazovala možnost večje zaščite posameznikov in njihove zasebnosti. Vendar je druga velika novost, to je začetek izdajanja novega tabloida Direkt, možnosti o boljšem varovanju in mogočem trendu v to smer popolnoma obrnila. Ne le, da nov tabloid, ki je bolj senzacionalističen kot Slovenske novice in ostali slovenski časniki, prinaša veliko prispevkov, ki se pojijo na vdoru v posameznikovo zasebnost, pač pa prinaša tudi druge negativne posledice za zaščito posameznika. Časnik Direkt namreč v ljudeh verjetno vzbuja še večjo željo po senzacijah, ki jo v tekmovanju za višje dobičke poskušajo v še večji meri zadovoljevati tudi vsi ostali mediji, neposredni tekmeci za bralce in oglaševalce.

1.1 TEZA DIPLOMSKE NALOGE

Ali v času, ko se mediji borijo za vedno večje zaslužke, sploh še obstaja razlika med resnimi in rumenimi mediji pri spoštovanju zasebnosti, ali pa se vsi v tekmi za bralce poskušajo dokopati do čim več informacij, ki bralce domnevno zanimajo? Ob pojavu novega časnika Direkt, ki močno izstopa iz slovenskega časopisnega prostora po svojem odnosu do predmeta upovedovanja oz. oseb, o katerih piše, morda razlika med prej tradicionalno resnim in tradicionalno rumenim časopisom ni več očitna, ali morda sploh ni več opazna.

Za osnovno oz. temeljno predpostavko bomo vzeli še vedno uveljavljeno prepričanje, da je Delo časnik, ki poroča korektno in upošteva etična novinarska načela. Slovenske novice pa so na drugi strani rumeni časnik, ki vso svojo pozornost namenja zadovoljevanju interesov čim širšega kroga bralcev, da bi dosegel čim večje zaslužke, pri čemer se ne meni preveč za novinarsko etiko. Takšna domneva temelji na dejstvu, da Slovenske novice večino svojega prostora namenijo kriminalu, kroniki in zanimivostim, ki pritegnejo največ bralcev, medtem ko Delo prostor namenja raznolikim vsebinam. Tudi tistim, ki nimajo velike branosti in so zanimive samo za majhen krog posameznikov. Naša teza je torej, da so kršitve novinarske etike pri poročanju o kaznivih dejanih v Delu zgolj izjeme, medtem ko je v Slovenskih novicah kršitev bistveno več.

1.2 STRUKTURA DIPLOMSKE NALOGE

V teoretičnem delu bomo opredelili, kakšno naj bi bilo etično ravnanje novinarjev pri poročanju o kazenskih postopkih, v empiričnem delu pa bomo preizkušali, ali se novinarji teh načel v resnici držijo. Seveda med novinarji obstajajo razlike glede etične drže, vendar te razlike niso tako očitne med novinarji posameznega časopisa kot med novinarji različnih časopisov. Analizirali bomo Delo, za katerega predpostavljamo, da med slovenskimi dnevniki najbolj spoštuje etična načela in Slovenske novice, za katere predpostavljamo, da jih spoštuje najmanj.

Teoretičen del bo namenjen opredelitvi, kakšni so etični standardi pri poročanju o kazenskih zadevah in v čem je pomen njihovega spoštovanja. Pojasnili bomo tudi svoja pričakovanja v zvezi s spoštovanjem etičnih načel v Delu in Slovenskih novicah. V empiričnemu delu bomo z analiziranjem prispevkov s področja kriminalitete v Delu in Slovenskih novicah poskušali preveriti spoštovanje etičnih načel in na podlagi tega ugotoviti, ali Delo upravičuje naša pričakovanja glede etike, ki jih imamo zaradi njegove veljave, in ali je v Slovenskih novicah etični nivo res toliko nižji, da na podlagi tega lahko razlikujemo med rumenimi oz. resnimi mediji v slovenskem prostoru.

2. OPREDELITEV POJMOV

Še preden se lotimo teoretičnega uvoda, moramo opredeliti temeljne pojme, ki so ključni za problematiko, s katero se ukvarjamo. Najprej sta potrebni definiciji in zamejitvi pojmov kazenski postopek in zasebnost oz. pravica do zasebnosti ter njunih diametralnih polov javnost oz. pravica do obveščenosti.

2.1 KAZENSKI POSTOPEK

Pravica do zasebnosti je zelo širok pojem. Zaradi njegove obsežnosti se bomo v tej nalogi osredotočili le na pravico do zasebnosti, ki jo imajo udeleženci v kazenskem postopku, pa naj bodo to storilci, domnevni storilci, žrtve ali bližnji enih ali drugih. V ta namen moramo najprej definirati, kaj razumemo pod pojmom kazenski postopek. Pri opredelitvi smo si pomagali z Zakonom o kazenskem postopku, ki opisuje postopke v primeru kaznivega dejanja. Državni tožilec je dolžan začeti kazenski pregon, če je podan utemeljen sum, da je storjeno kaznivo dejanje, za katero se storilec preganja po uradni dolžnosti (20. člen). V tem primeru mora policija ukreniti vse potrebno, da se izsledi storilec kaznivega dejanja. Na podlagi zbranih obvestil sestavi policija kazensko ovadbo, v kateri navede dokaze, za katere je izvedela pri njihovem zbiranju. Državni tožilec ni dolžan začeti kazenskega pregona oz. sme od njega odstopiti (163. člen).

Preiskava se začne zoper določeno osebo, če je utemeljen sum, da je storila kaznivo dejanje. V preiskavi se zberejo dokazi in podatki, ki so potrebni za odločitev, ali naj se vloži obtožnica ali ustavi postopek (167. člen). Preiskovalni sodnik konča preiskavo, ko spozna, da je stanje stvari v preiskavi zadosti razjasnjeno. Po končani preiskavi pošlje preiskovalni sodnik spise državnemu tožilcu; ta mora v petnajstih dneh predlagati dopolnitev preiskave, vložiti obtožnico ali pa izjaviti, da odstopa od pregona (184. člen).

Če državni tožilec presodi, da je bilo zbranih dovolj dokazov, sodišču pošlje obtožnico, v kateri je natančen opis obdolženčevega dejanja in tožilčev sklep, katero

kaznivo dejanje naj bi po njegovem mnenju obdolženec storil. Ko obtožnica postane pravnomočna, se začnejo priprave na glavno obravnavo, na kateri se pred sodnim senatom (in načeloma tudi javnostjo, kot bomo videli v nadaljevanju) še enkrat obravnava celoten postopek. Najprej se bere obtožnica, nato sledita uvodni nagovor obrambe in lahko tudi samega obtoženca. Sledi dokazni postopek s predstavitvijo dokaznega materiala, zaslišanjem obtoženca, prič in različnih izvedencev. Po končanem dokaznem postopku sodišče izreče sodbo. Prvostopenjsko sodbo je mogoče spodbijati s pritožbami na višje instance. Če te pritožbam ugodijo, se zadeva vrne v ponovno sojenje na prvostopenjsko sodišče. Sodba postane pravnomočna, če se ne more več izpodbijati s pritožbo ali če zoper njo ni pritožbe. Pravnomočna sodba se izvrši, ko je vročena in ko za njeno izvršitev ni zakonskih ovir (129. člen).

V kazenski postopek tako vključujemo predkazenski postopek, ki ga vodi preiskovalni sodnik, in kazenski pregon s strani državnega tožilca. V slednjega spadajo preiskava, glavna obravnavo, izrek sodbe in izvršitev sodbe. Na te faze kazenskega postopka se bomo osredotočili, ko bomo preučevali pravico do zasebnosti in vdore vanjo. Opozoriti pa velja, da se etične kršitve spoštovanja človekove zasebnosti s strani medijev pogosto pojavijo že ob sami storitvi kaznivega dejanja, ko policija obravnava različne osumljence oz. pravno gledano možne osumljence. Tudi varovanje njihove zasebnosti je etični zahtevek in s tem predmet te naloge.

2.2. RESNI VS. RUMENI MEDIJI: Delo vs. Slovenske novice

Novinarstvo je danes pogosto prepredeno z zadevami, ki z informacijsko vlogo medijev nimajo nič skupnega. Animacija, igra in fikcija prevladujejo v množičnih medijih. Tako Haller (1992: 199) ločuje med animacijskim in informacijskim novinarstvom. V prvem novinarske funkcije ne igrajo praktično nobene vloge, tudi ti mediji pa morajo spoštovati pravico do zasebnosti oseb, ki jih tematizirajo.

Takšna Hallerjeva delitev je dokaj redka, bolj pogosto medije delimo na (Košir in Ranfl 1996: 37):

- komercialna občila, ki so v zasebni lasti in se preživljajo s prodajo svojega oglaševalskega prostora,

- resna, elitna občila, ki v osnovi niso profitno orientirana, pač pa naj bi služila javnosti v smislu spoštovanja osnovne komunikacijske pravice.

Popularni tisk za povečevanje naklade uporablja senzacionalizem, hitre in površne (ob)sodbe in stereotipe, zato se po mnenju Koširjeve (Košir in Ranfl 1996: 37) najbolje prodaja uveljavljena formula: kri, seks in denar. Njegova uredniška politika je usmerjena v zadovoljevanje potreb najširšega občinstva, medtem ko kakovostni tisk ohranja do sporočanega kritično razdaljo. Slednji pri tem uporablja racionalen, hladen in umirjen jezik, prvi pa neformalen, pogovorni jezik. Kakovostni tisk poroča tako o velikih, družbeno pomembnih dogodkih, kot o temah, ki zanimajo majhne, marginalne javnosti (Košir in Ranfl 1996: 37).

»Med slovenskimi dnevniki Slovenske novice (in tudi Direkt – op. T.Z.) uvrščamo med popularni tisk, Delo, Dnevnik, Večer, Finance (in Primorske novice – op. T.Z.) pa med kakovostni tisk, medtem ko je dnevnik Ekipa športni časopis,« piše Jernejčičeva (2004: 13). S komercializacijo tiska, ki je vplivala na povečanje stopnje senzacionalizma, je tudi v Sloveniji začela izginjati meja med popularnim in kakovostnim tiskom, kar lahko vidimo na primeru osrednjega slovenskega dnevnika, Dela. »Njegova vsebina se je popularizirala,« ugotavlja Jernejčičeva (2004: 12–13). Tako po evropski razdelitvi nekateri osrednji slovenski dnevnik Delo uvrščajo med lahke kakovostne časopise (Jernejčič 2004: 13).

Delo ima dolgo tradicijo, saj je začelo izhajati že leta 1959, ko sta se združili dve takratni glasili Ljudska pravica in Slovenski poročevalec. Delo redno bereta kar dve tretjini vseh Slovencev z nadpovprečnimi dohodki in višjo ali visoko izobrazbo. Poleg tega pa Delo redno prebira tudi več kot devet desetih vodilnih v velikih podjetjih in skoraj enak delež v srednjih.¹ Povprečna tiskana izdaja Dela je bila po podatkih iz zadnjega četrtletja leta 2005 83.090, po Nacionalni raziskavi branosti pa Delo po podatkih iz prvega polletja leta 2005 doseže 228.100 ljudi, kar je 13,4 odstotka vsega slovenskega prebivalstva². Delo velja za najbolj kredibilen slovenski medij. Vendar ob tem velja omeniti, da je morda pred velikimi spremembami; februarja 2006 je

¹ Vir: spletna stran Dela na <http://oglasidelo.si/index.php?pub=delo> (12. 2. 2006).

² Več o branosti na <http://www.nrb.info> (12. 2. 2006).

mesto glavnega urednika prevzel Peter Jančič, ki ga je s podporo nadzornega sveta imenovala nova uprava družbe Delo d.d. kljub nasprotovanju novinarskega kolektiva.

Slovenske novice so najbolj bran slovenski časnik, za katerega je značilno, da ga bere le malo ljudi z višjo in visoko izobrazbo (Brstovšek 2005). Povprečna tiskana naklada Slovenskih novic v tretjem četrtletju leta 2005 je bila 104.888, po podatkih Nacionalne raziskave branosti s prvega polletja 2005 pa naj bi dosegle kar 424.800 ljudi, kar je 24,9 odstotka slovenskih državljanov. »So tipičen popularen časopis, na kar kaže hiter pregled novic, kjer je veliko 'tračev', kronike... fotografij je pravzaprav več kot teksta, večji del časopisa pa je v barvah« (Rehar 2005: 39). Kot pojasnjujejo na spletni strani družbe Delo d.d.³, ki je izdajatelj obeh obravnavnih časnikov, »Slovenske novice približajo pomembne teme manj zahtevnim bralcem, osvetlijo dogodke v soseščini in se posvečajo navadnemu človeku. Odkrijejo ozadja življenjskih zgodb in poskrbijo za teme, o katerih se govori. Bralci jim zaupajo prav toliko, kot vsak drug bralec zaupa svojemu časopisu. In, kar je še pomembneje, le ob branju Slovenskih novic se bralci tudi zabavajo.«

2.2.1 SENZACIONALIZEM

Kot ugotavlja Jernejčičeva (2004: 10–11), novinar v prispevke o nesrečah, tragedijah, goljufijah in zasebnosti vpleta emocije ter moralne sodbe, ki prispevajo k dramatičnosti. Poleg natančnega opisa dogodka novinar doda še velik, barvni, kričeč naslov ter fotografije, ki so lahko šokantne in pretresljive že na prvi pogled ali pa k posebnosti in pretresljivosti prispeva tekst pod sliko.

Senzacionalizem in popularni tisk, katerega namen je predvsem večja naklada, se osredotoča na tisto, kar ljudje radi berejo, poslušajo in gledajo. Značilno je, da je kriminal takšna stvar, ki občinstvo pritegne, zato se popularni mediji zelo posvečajo tej temi. »Na postmodernem trgu idej, kjer globalni mediji, 24 ur novic na dan in stalna zabava tekmujejo za delčke naše pozornosti, celo moralno vprašljivi problemi nasilja padejo zgolj na nivo zabavljajoče parodije, ironije in etičnega kaosa – vse za čisti dobiček« (Harry 2003: 191).

³ Vir: spletna stran Dela na <http://oglasi.delo.si/index.php?pub=novice> (12. 2. 2006).

Jernejčičeva (2004: 35) ugotavlja, da je danes senzacionalistično poročanje prisotno v kakovostnem in popularnem tisku. Connell (1998: 14) pa pojasnjuje, da je senzacionalistično novinarstvo okužilo vse novičarske množične medije, kar vodi v vse večje podobnosti med kakovostnim in tabloidnim novinarstvom. V slednjem je sicer bolj pričakovano in opaznejše, vendar zaradi konkurence po večji branosti rob pričakovanega velikokrat presega celo kakovostni tisk. Logično je, da k večjemu dobičku težijo tudi kakovostni dnevnik, ki za dosego tega spreminjajo vsebino.

Ob tem velja omeniti, da po Erjavčevi (1995: 60) noben izmed slovenskih časopisov ne zadošča ostrim pogojem, ki naj bi jih izpolnjevali kakovostni dnevnik, saj imajo tudi Delo, Dnevnik in Večer veliko primesi popularnega tiska – tako po vsebini kot tudi po izgledu. Vendar pa po drugi strani najdemo tudi argumente, ki govorijo o polarizaciji, meni Polerjeva (2005: 31), ki dodaja, da »medtem ko nekateri mediji poskušajo bolj ali manj vztrajati pri zastavljeni usmeritvi – bodisi 'prijazno rumeni' (npr. Lady) ali 'vsaj navidezno resni' (npr. Delo), drugi povsem izrecno iščejo drznejše rešitve«. Delo lahko tako ocenimo kot »najboljši približek« resnemu časopisu v Sloveniji, zato ga bomo kot takega obravnavali v analizi.

2.3 ZASEBNOST

Nujna je razmejitev pravice do zasebnosti pred vdorom novinarjev in objavo osebnih podatkov v javnosti ter pravico do zasebnosti v preiskavi uradnih organov. S slednjo se mi ne bomo ukvarjali, pač pa se bomo osredotočili na prvo, torej pravico posameznika pred razkrivanjem njegovih osebnih informacij v javnosti. Potrebno je ločiti tudi med zasebnostjo in tajnostjo. Slednja označuje namerno prikrivanje akcij, dogodkov in informacij. Ni pa nujno vse, kar je tajno, zasebno, prav tako kot tudi zasebne zadeve niso vedno namerno prikrite (DeBourgh 2000: 162).

Termin zasebnost je zelo kompleksen in ima več pomenov. Belsey (1992: 83) loči tri vrste zasebnosti. To so fizična zasebnost, ki posamezniku zagotavlja fizični prostor, v katerem lahko živi, deluje in se giblje svobodno brez fizičnih vdorov drugih ljudi; mentalna ali komunikacijska zasebnost, ki posamezniku omogoča, da je sam s svojimi

mislimi in občutki brez psihološkega vdora drugih, ter informacijska zasebnost, ki zagotavlja posamezniku zaščito osebnih podatkov v zbirkah javnih in zasebnih organizacij pred razkritjem.

Za našo diskusijo je primerna definicija Davida Archarda (1998: 83–85): »Zasebnost pomeni ohranjati osebne informacije nejavne. Zasebne informacije pa so sklop podatkov o posamezniku, za katere le-ta ne želi, da bi postale javno znane. Za te podatke ni nujno, da so v obliki pisnih izjav, zasebne informacije lahko vsebujejo tudi fotografije ali zvočne posnetke.« Kot paradigmatičen vdor v zasebnost Archard (1998: 85) razume objavo podrobnosti iz posameznikovega življenja, npr. da je homoseksualec, da je HIV pozitiven, da ima izvenzakonsko razmerje, da prakticira določeno vrsto spolnosti, da ima nezakonskega otroka, itd. Vendar tudi ta definicija, kot ugotavlja Campbell (2004: 136), razkriva nejasno ločnico med zasebnostjo in drugimi etičnimi vprašanji, kot so zaupnost, okus, dostojanstvenost in klevete.

Takšno razumevanje zasebnosti ni edino možno. Zasebnost lahko definiramo tudi kot »biti sam, nadzor nad dostopom do prostora posameznika, avtonomnost v osebnih zadevah in samoto« (Archard 1998: 84). »Težko je določiti bistvo zasebnosti«, ugotavlja tudi Retief (2002: 152), ki dodaja, da pojav novih elektronskih tehnologij zahteva redefiniranje zasebnosti.

3. PRAVICA DO ZASEBNOSTI

3.1 PRAVICA DO ZASEBNOSTI VS. PRAVICA DO OBVEŠČENOSTI

Zasebnost je vrednota, ki je iz več razlogov tudi pravica posameznika. Kot ugotavlja DeBourgh (2000: 163), če zasebnost ne bi bila priznana kot pravica, potem bi bili nezaščiteni pred grožnjo manipulacije in prisile glede naših misli in vedenja. Prav tako določeni bistveni medčloveški odnosi, kot sta prijateljstvo in ljubezen, potrebujejo zasebnost, da se v njej lahko razvijajo. Zasebnost pa je pomembna tudi zato, ker bi brez nje težje oz. sploh ne bi mogli slediti svojemu individualnemu razvoju. Pravica do zasebnosti torej temelji na priznavanju nas samih kot svobodnih, racionalnih agentov, za katere je iz psihološkega vidika nujno, da so nekatera področja življenja opredeljena in varovana kot zasebna, zato da lahko uresničujemo temeljne človeške potrebe, želje in cilje ter da lahko naši medčloveški odnosi cvetijo (DeBourgh, 2000: 163).

Za razumevanje obsega zasebnosti v medijih in novinarstvu je nujno soočenje pravice do zasebnosti z njej nasprotno pravico javnosti do obveščnosti in pravico do svobodnega izražanja. Tako pravico do svobode izražanja kot do zasebnosti številni dokumenti o človekovih pravicah opredeljujejo kot temeljni človekovi pravici. »V kontekstu novinarstva pa sta ti dve temeljni pravici konstantno v konfliktu,« ugotavlja Campbell (2004: 136).

Kot bomo ugotovili v nadaljevanju, nobena izmed obeh pravic ni absolutna, je pa res, da novinarstvo temelji na javnosti in obveščanju, zato je zanj omejevanje svobode obveščanja s pravicami o zasebnosti bolj »nadloga«, saj pravica do zasebnosti v določenih segmentih onemogoča obveščanje. Kot ugotavlja tudi Carey (1999: 48), je novinarstvo utemeljeno na javnosti, saj je klient novinarstva javnost. Novinarstvo obstaja zato, da obvešča javnost, da predstavlja podaljšane oči in ušesa javnosti, da ščiti pravico javnosti do obveščnosti in da služi javnemu interesu. Etika v novinarstvu tako izhaja iz odnosa med tiskom in javnostjo (Carey 1999: 48).

Neskladje med pravicami javnosti in posameznikov je povezano z dvema temeljnima načeloma v novinarstvu: išči resnico in o njej poročaj čimbolj celovito ter minimiziraj škodo, tako da spoštuješ posameznikovo pravico do zasebnosti (Retief 2002: 160). Ker pravica do zasebnosti omejuje izvajanje osnovne naloge obveščanja, lahko razumemo, zakaj so mediji tako »odporni« na spoštovanje pravice do zasebnosti. Hkrati je tudi druga temeljna naloga tiska, ki je po Careyu (1999) publiciteta, v nasprotju s pravico do zasebnosti, saj je njen nasprotni pol. Medtem ko slednja za posameznika zahteva pravico, da zadrži določene zadeve za svoje, pa prva v imenu javnosti želi v popolnosti odkriti in razgaliti vsakega posameznika.

Potrebno je najti ravnotežje med obema pravicama. Vendar je težko določiti mejo med njima. Težava je v tem, da mediji, kot ugotavlja Retief (2002: 160), plovejo po tem morju napetosti med pravicami vsaj navidezno brez nekega pravega kompasa. Preiskovalno novinarstvo dela prav tisto, kar bi odgovorno novinarstvo moralo, da služi javnemu interesu, to je odkriva, kaj se v resnici dogaja v družbi, in informira ljudi o političnih, ekonomskih in drugih zadevah, ugotavlja Kieran in se sprašuje, kje so meje javnega interesa, ki se ne skladajo s tem, kar zanima javnost (2002: 5). Javnost namreč pogosto zanimajo tudi informacije, ki jih iz etičnega vidika ne bi smele.

Zanimiva pa je ugotovitev Riffea (2003), ki je opravil raziskavo med prebivalci Ohia v ZDA. Večina anketirancev meni, da lahko tisto, kar se dogaja v zasebnem življenju javne osebe, vpliva na njeno učinkovitost pri uradnih dolžnostih. Vendar pa večina anketirancev meni, da preučevanje zasebnih življenj ni v pristojnosti in odgovornosti medijev ter poročanje o zasebnih zadevah vidijo kot nepotrebno in nepravično. Vendar bi v primeru, da bi bila taka informacija o zasebnem življenju neke javne ali tudi nejavne osebnosti objavljena, verjetno z velikim zanimanjem prebrali, kaj piše.

Vsak posameznik ima močan interes za ohranjanje svoje zasebnosti, zato mora biti vsak poseg vanjo opravičen z dobrimi razlogi. »Ne le, da bi objavljanje nečesa, kar je zasebno, služilo dobremu namenu, pač pa mora biti to tudi edini način, da se doseže ta namen« (Archard 1998: 85). Pravica do zasebnosti tako ni absolutna pravica, Archard (1998: 86) pa kot najbolj pogosta opravičila za poseg v zasebnost posameznika navaja naslednje situacije:

1. ko nekdo postane javna osebnost, izgubi svojo zasebnost,
2. kjer je pokazan javni interes z razkritjem zasebnosti,
3. kjer javnost želi vedeti nekaj, kar je zasebno.

Retief (2002: 156) poleg tega dodaja, da v primeru, če se privatni posameznik znajde v javni luči zaradi tega, ker je del dogodka, vrednega objave, so vse zahteve po zasebnosti omejene. »Individualna svoboda prej ali slej poseže v svobodo drugih. To pomeni, da morajo posamezniki plačati ceno – izgubo zasebnosti do neke mere – za to, da bi bili del družbe« (Retief 2002: 160).

O tem, kako utemeljeni so takšni razlogi za poseg v posameznikovo zasebnost, bomo poskušali več ugotoviti v nadaljevanju, ko bomo na zaščito zasebnosti pogledali s pravnega in etičnega vidika.

3.2 POSLEDICE VDORA V ZASEBNOST

»Pomena tematike zasebnosti v medijih ne smemo podcenjevati, saj (vdor v zasebnost – op. T.Z.) lahko povzroči resno in nepotrebno škodo,« pravi Retief (2002: 153).

Louis Day (2000: 122–123) omenja pet razlogov, zakaj je zasebnost pomembna:

- je znak avtonomnega posameznika, saj drugi nimajo pravice vedeti vse o nas,
- ljudi ščiti pred zasmehovanjem in prezirom,
- ljudem pomaga, da nadzorujejo svoj ugled (več kot ljudje vedo o tebi, manj moči imaš, da nadzoruješ svojo usodo),
- pomaga posamezniku obdržati ostale na določeni distanci in regulira posameznikove družbene interakcije,
- ščiti pred močjo oblastnikov.

Objave zasebnih podatkov lahko povzročijo negativne posledice za osebe, ki se jih objava in podatki tičejo, lahko pa istočasno obrodijo tudi kakšne pozitivne sadove bodisi za posameznika (primerna objava mu lahko vrne ugled ali poveča podporo ljudi) bodisi za širšo skupnost (če z opozarjanjem ljudi na nevarnosti, naj bodo bolj previdni, uspe preprečiti zločin).

Vendar velja, da so za posameznika posledice objave preveč zasebnih podatkov večinoma negativne. Že razkrivanje identitete žrtve lahko povzroči njeno viktimizacijo. Žrtev izgubi ugled in če gre za smrtno žrtev, se lahko zgodi, da jo pomilujejo in se je ne spominjajo take, kot je bila živa in kot bi si želela, da se je ljudje spominjajo. Če gre za žrtve spolnega napada, objava identitete in podrobnosti v medijih lahko povzroči dodaten sram in nemoč pri žrtvi ter tudi spremembo odnosa kolegov in znancev do nje. »Ena najbolj običajnih nalog novinarja, zbiranje informacij iz policijskih poročil in sodnih dokumentov, je pogosto vir težav, povezanih z zasebnostjo. Čeprav je naloga običajna, pa so podrobnosti, ki jih taka poročila vsebujejo, pogosto zelo nazorna. Ko so objavljena, lahko povzročijo veliko bolečino družini in prijateljem žrtev zločinov, ugotavlja Burgeja (1996).

Objava zasebnih informacij pa je lahko ne le psihično, temveč tudi fizično nevarna. Lahko bi se namreč zgodilo, da objava imena žrtve ali priče povzroči, da se storilec kaznivega dejanja znova loti te osebe in z njo fizično obračuna. Podobno se lahko zgodi (domnevnim) storilcem, ki se jim ljudje želijo maščevati. Takšno maščevanje lahko prizadene napačnega človeka, saj mediji pogosto identiteto osumljenca objavijo veliko pred tem, ko jih sodišče pravnomočno spozna za krive. Mediji tako domnevnemu storilcu sodijo medijsko. V družbi lahko izgubi ugled, zaupanje, in spoštovanje. Zato je zelo pomembno, da mediji spoštujejo t. i. domnevo nedolžnosti.⁴

⁴ O tem več v poglavju 7.2 na strani 27.

4. PRAVNA ZAŠČITA PRAVICE DO ZASEBNOSTI

Pravica posameznikov do zaščite njihove zasebnosti je že dolgo cenjena v zahodni kulturi. Snovalci ustave Združenih držav Amerike so za zaščito pred posegi oblasti posameznikom podelili pravico »biti puščen pri miru« (”to be let alone”), ki je najbolj celovita pravica in najbolj cenjena v civiliziranem svetu (McGeehon 1998: 109). Od takrat je zaščita posameznikove zasebnosti doživela več pravne pozornosti in je dosegla pravno kompleksnost. »Številni zakoni, ki ščitijo zasebnost, se med seboj po posameznih državah in jurisdikcijah močno razlikujejo. Kot njihovo skupno značilnost pa lahko opredelimo, da so vsi predpisi proti globokemu vdoru tistih, ki imajo v rokah gospodarsko ali politično moč, v človeško dostojanstvo,« ugotavlja McGeehonova (1998: 109).

Slovenska Ustava v 35. členu zagotavlja nedotakljivost človekove telesne in duševne celovitosti, njegove zasebnosti ter osebnostnih pravic. Poleg tega v členu pred tem vsakemu posamezniku zagotavlja tudi pravico do osebnega dostojanstva in varnosti. Velja tudi Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin Sveta Evrope, ki v 8. členu opredeljuje pravico do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja, doma in dopisovanja.

V Sloveniji je osrednji zakon, ki varuje posameznike, Zakon o varstvu osebnih podatkov. V 9. členu navaja, da se osebni podatki smejo obdelovati samo za namene, določene z zakonom, ali s pisno privolitvijo posameznika, in ne smejo biti uporabljeni na način, ki ni združljiv s temi nameni. Pravico posameznika v zvezi z varstvom osebnih podatkov pa je mogoče omejiti samo v izjemnih primerih, ki jih določa 23. člen zakona, med njimi je tudi namen preprečevanja, razkrivanja, odkrivanja in preganjanja kaznivih dejanj.

Če se bolj osredotočimo na kazenske postopke, ugotovimo, da v posameznih segmentih kazenskega postopka oz. pregona velja različna zaščita zasebnosti, po kateri se morajo ravnati organi pregona⁵.

⁵ O zaščiti zasebnosti s strani posameznih organov pregona v Prilogi A.

5. ETIČNI VIDIK PRAVICE DO ZASEBNOSTI

Zasebnost je že dolgo časa priznana kot pravica v različnih pravnih dokumentih po vseh državah sveta, vendar jo je, kot ugotavlja Retief (2002: 155), nemogoče uzakoniti. Vsak tak poskus bi imel drastične posledice. Tako je etika in ne pravo tista, ki bi morala zaščititi zasebnost (Belsey 1992: 90).

Obstaja več razlogov, zakaj je v ustvarjanju in distribuciji novic potrebno postaviti etiko zasebnosti, ki presega zakonske določbe. Navaja jih Priscilla McGeehon (1998: 109–110):

1. Zakon, ki ščiti zasebnost posameznika, izključuje javne uslužbence. V zadnjih letih so sodišča dala medijem izredno svobodo pri poročanju o javnih osebnostih. Torej, sodeč po zakonu, ima tisk praktično neomejeno svobodo, da z izvoljenimi uslužbenci ravna neetično.
2. Tisku je bila dana velika svoboda pri definiranju novičarske vrednosti. Tudi ljudje, ki jih nek dogodek katapultira pred oči javnosti, v splošnem opredeljujemo kot javne osebnosti v oziru do prava zasebnosti. Potrebne so dodatne determinante, da ločimo opravljanje in voajerizem od informacij, potrebnih za demokratični proces odločanja.

5.1 ETIČNI KODEKSI

5.1.1 KODEKS NOVINARJEV SLOVENIJE

Novinarski kodeks se nanaša predvsem na delo novinarjev, konfliktne interese, splošne etične norme in novinarske pravice ter razmerje do javnosti. Kodeks iz leta 1991 je novinarje zavezoval k varovanju človeške osebnosti in intime pred senzacionalizmom, Kodeks novinarjev Slovenije iz leta 2002 pa le priporoča pazljivost pri zbiranju in posredovanju informacij o posameznikih in dodaja, da je poseg v posameznikovo zasebnost dopusten, če obstaja za to javni interes.

Novejši kodeks vendarle daje, sicer ne povsem jasno, zaščito posameznikom pred vdorom v njihovo zasebnost v 20. členu:

Novinar spoštuje pravico posameznika do zasebnosti in se izogiba senzacionalističnemu in neupravičenemu razkrivanju njegove zasebnosti v javnosti. Poseg v posameznikovo zasebnost je dovoljen le, če za to obstaja javni interes. Pri poročanju o javnih osebnostih in tistih, ki želijo dobiti moč in vpliv ter vzbujati pozornost, je pravica javnosti do obveščenosti širša. Novinar se mora zavedati, da lahko z zbiranjem ter objavo informacij in fotografij škodi posameznikom, ki niso vajeni medijske in javne pozornosti.

21. člen pa novinarja zavezuje k pazljivosti pri objavi slik in imen žrtev, storilcev in svojcev.

5.1.2 POMOČ TUJIH KODEKSOV PRI ETIČNEM ODLOČANJU

Kodeks ameriškega društva profesionalnih novinarjev kot prvi usmerjevalni princip določa »išči resnico in jo poročaj«. Ta pravi, da morajo biti novinarji pošteni, pravični in pogumni pri zbiranju, poročanju ter interpretaciji informacij. Drugi princip o minimiziranju škode pravi, da bi morali novinarji svoje vire, subjekte in kolege obravnavati kot človeška bitja, ki si zaslužijo spoštovanje. »To namiguje na to, da čeprav je primarna odgovornost novinarjev iskanje resnice in njeno poročanje, bi morali tudi minimizirati potencialno škodo, ki jo povzroča njihovo poročanje, tako da spoštujejo pravico ljudi do zasebnosti« (Haas 2003: 25). Kodeks pravi, da samo velika potreba javnosti lahko upraviči vdor v posameznikovo zasebnost, pri čemer imajo privatne osebe večjo pravico do nadzora nad informacijami o sebi kot javni uslužbenci.

Tretji princip omenjenega kodeksa je »deluj neodvisno«, ki pravi, da novinar ne bi smel biti pod vplivom nobenega interesa razen pravice javnosti do obveščenosti. »To namiguje, da bi morala biti oblika in vsebina poročanja določena z novinarskim in ne ekonomskim ali političnim interesom« (Haas 2003: 25). Tako naj novinarji in mediji ne bi sledili ekonomskim načelom čim večje branosti ali gledanosti, ki jo sicer lahko dosegaajo prav z razkrivanjem podrobnosti iz življenja posameznikov.

Poleg ameriškega kodeksa si slovenski novinarji lahko pomagajo tudi z evropskimi. V International Declaration of the Rights and Obligations of Journalists, ki so jo leta 1971 podpisali predstavniki novinarskih sindikatov iz šestih držav Evropske skupnosti, je v preambuli kot izhodišče vseh pravic in obveznosti novinarjev zapisana

pravica javnosti do obveščeniosti o dogodkih in mnenjih. V deklaraciji je ta pravica omejena z nekaterimi etičnimi določili, med njimi je tudi spoštovanje zasebnosti (Bertrand 2000: 79–80).⁶

5.2 NAVODILA ZA MORALNO PRESOJANJE PRI ODLOČANJU MED JAVNIM INTERESOM IN ZASEBNOSTJO

Po Retiefu bi lahko rekli, da mediji v veliki meri opravljajo posel vdiranja v zasebnost posameznikov. Vprašanje ni *če*, temveč *kdaž* in *zakaj* so mediji upravičeni do posega v posameznikovo zasebnost (Retief 2002: 151). Gordon (1996: 164) meni, da morajo novinarji:

oceniti dejstva in okoliščine ter presoditi o možnih posledicah – torej morajo najprej s teleološkim pristopom presoditi o etični dilemi, še preden objavijo etično sporen prispevek. Odločitve, ki posegajo v posameznikovo zasebnost, ni moč sprejeti kar mimo grede. Potencialne posledice za novinarje in njihove medije ter posameznike in organizacije, katerih zasebnost je ogrožena, so resne. Ugled medija in finančna varnost sta prav tako na kocki kot tudi posameznikov ugled.

Temeljna vodila za odločanje pri dilemah o vdiranju v zasebnost postavljajo sodišča in zakoni, vendar ta niso dovolj. Tudi etični kodeksi so pogosto preohlapni in ne dajejo natančnih navodil, kako ravnati v posamezni etični dilemi. Včasih lahko novinar rešitev dileme najde v razsodbi o podobnih primerih in razsodbah medijskega častnega razsodišča.

A tudi to ni vedno v pomoč novinarju, ki se znajde pred specifično dilemo. Zato bi morali mediji razviti vodila, po katerih bi lahko presojali v konkretnih primerih. Tako bi lahko odločali na podlagi treh etičnih modelov: Kantovega, utilitarističnega in prenosa moči. Kot pojasnjuje Gauthier (2002: 34), bi morali novinarji »na podlagi teh modelov začeti s predpostavko proti vdoru v zasebnost, tako da bi bil takšen vdor moralno opravičljiv le v omejenih primerih.«

⁶ O podrobnejših načelih tujih kodeksov o zaščiti zasebnosti pri poročanju o kazenskih zadevah glej poglavje 7, v katerem se ukvarjamo prav z etičnimi dilemami pri poročanju o kazenskih zadevah.

McGeehonova (1998: 111) postavlja tri moralna načela za etiko zasebnosti:

1. osnovi sta dostojnost in pravičnost, saj čeprav pravo eksplicitno ne izključuje namigovanj in nedokazanih ter nepremišljenih izjav o posameznih osebah, pa proti temu definitivno govorita človeško dostojanstvo in pravičnost,
2. družbena vrednota mora biti kriterij za selekcijo, katera zasebna informacija je vredna razkritja,
3. dostojanstva ljudi se ne sme zlorabiti v imenu privilegija tiska.

Black (v Retief 2002: 160) našteva vrsto vprašanj, ki bi si jih morali zastaviti novinarji pri varovanju zasebnosti:

1. Kako pomembna je informacija, ki jo iščem?
2. Ali ima javnost pravico in potrebo vedeti ali samo želi vedeti?
3. Kakšno stopnjo zaščite zaslužijo posamezniki, vpleteni v zgodbo?
4. Koliko škode jim lahko objavljena informacija povzroči?
5. Kaj lahko storim, da minimiziram škodo?
6. Kako bi se jaz počutil, če bi bil podvržen istemu natančnemu pregledu?
7. Ali lahko jasno in popolnoma upravičim svojo odločitev tistim, ki jih moje poročanje neposredno zadeva, ter javnosti?

6. PRAVICA DO ZASEBNOSTI ZA RAZLIČNE OSEBNOSTI

Pravica do zasebnosti v novinarskem poslu ni absolutna, saj ji konkurira pravica javnosti do obveščeniosti. Gre torej za »boj« med pravico posameznika in pravico množice. Razmejitev pa ni vedno enaka. Odvisna je od situacije (relevantnost za javnost, javni prostor) in vpletenih oseb (javne osebe, mladoletniki).

Ko govorimo o pravici do zasebnosti, je potrebno ločevati med dvema kategorijama posameznikov: javnimi osebnostmi in običajnimi, anonimnimi posamezniki, ki lahko zaradi nekega dogodka ali okoliščin pristanejo na očeh javnosti. V naše nalogi se bomo osredotočili zlasti na slednje, za morebitno primerjavo in razširitev problematike⁷ pa v Prilogi B dodajamo tudi natančnejšo opredelitev pravice do zasebnosti slavnih in javnih oseb, ki je zaradi njihove medijske izpostavljenosti ali funkcij manjša.

Javne osebnosti se občasno znajdejo tudi v kazenskih postopkih. Tako je bil razvpit primer ameriškega pevcu Michaela Jacksona, v Sloveniji pa med drugim tržiškega župana Pavla Rutarja in nekdanje direktorice Aids fundacije Robert Evite Leskovšek ter direktorja fundacije Karla Lipiča, zoper katere so kriminalisti vložili kazenske ovadbe. V vseh teh primerih smo lahko opazovali precej majhno stopnjo varovanja zasebnosti. Kodeks slovenskih novinarjev iz leta 2002 je v primerjavi Kodeksom novinarjev RS (1991) še dodatno razširil pravico javnosti do obveščeniosti pri poročanju o javnih osebnostih.

Običajno privatna življenja navadnih članov splošne javnosti ne izpolnjujejo novičarskih kriterijev in niso zanimiva za objavo. Vendar pa v situacijah, ko njihova življenja postanejo zanimiva, prav tako ne morejo nadzorovati, kako bodo predstavljeni v javnosti (Campbell 2004: 137). Žrtve in drugi neposredni ali posredni udeleženci zločinov ter nesreč neprostovoljno postanejo javne osebe. »Mediji in javnost nimajo nobene posebne pravice do informacij od njih ali o njih. Pogosto pa mediji menijo, da lahko vdrejo v zasebnost družine samo zato, ker je bil en njihov član žrtev,« nas spominja Gordon (1996: 167).

⁷ Takšna razširitev zaradi prostorske omejenosti v tej diplomski nalogi ni mogoča.

7. ETIČNE DILEME PRI POROČANJU O KAZENSKIH ZADEVAH

Kot smo ugotovili, je težko potegniti jasne meje pravice do zasebnosti nasproti pravice javnosti do obveščeniosti. Ni lahkih in točnih pravil, ki bi jasno določala, kaj so kršitve zasebnosti. To je v veliki meri odvisno od tega, kdo je vpleten in kje so ljudje v tem trenutku (Retief 2002: 154). Odvisno je od tega, ali gre za javne ali običajne osebe in ali gre za javno ali zasebno okolje. »So pa nekatere zadeve, kot sta vdor v zasebno žalovanje ali trpljenje, brez dvoma na drugi strani« (Kieran 2002: 5). Vendar velja, da mediji pogosto podležejo interesu javnosti in dobičkom, namesto da bi spoštovali etične norme in dostojanstvo ter interese prizadetega posameznika, četudi je ta popolnoma nebogljen.

Zavedati se moramo, da pri poročanju o kazenskih zadevah ne gre le za zasebnost osumljencev oz. obtožencev ali obsojencev. Še bolj je potrebno paziti na zaščito zasebnosti žrtve, prič in sorodnikov. Prav tako je treba opozoriti, da lahko posamezniku ne škoduje le objava zasebnih podatkov, pač pa tudi sama interpretacija teh podatkov in pa način njihovega pridobivanja. Tako Day (2000: 125) deli kršitve zasebnosti v štiri kategorije: vdor, objava zasebnih podatkov, prikaz v napačni luči in neprimernost. Mi se bomo osredotočili na objavo samih informacij in na objavo fotografij. Etičnih dilem pri pridobivanju informacij ne bomo obravnavali, ker ni osnova naše raziskave, bomo pa zaradi informativnosti tudi to problematiko skupaj s smernicami za pristop k travmatizirani osebi opredelili, in sicer v Prilogi C.

7.1 IDENTIFIKACIJA ŽRTVE, DOMNEVNEGA STORILCA, SVOJCEV

Žrtve zločinov in njihovi sorodniki ter sorodniki osumljencev in storilcev kaznivih dejanj neprostoovoljno postanejo javne osebnosti, ko so posredno ali neposredno vpleteni v kaznivo dejanje, ki javnost oz. medije zanimajo, torej za katere presodijo, da imajo novičarsko vrednost. »V velikih mestih je kaznivih dejanj in nesreč toliko, da le najbolj dramatične ali grozljive pridejo v medije« (Reuss v Gordon 1996: 166).

Ko se zgodi kaznivo dejanje, ki ustreza novičarskim zahtevam, in ko policija začne preiskovati, mediji pogosto identificirajo žrtve zločina in obiščejo njihove sorodnike, čeprav, kot ugotavlja Polerjeva (1997: 191), spoštovanje človekove osebe zahteva takšno zaščito, da ne omogočimo identifikacije žrtev in utemeljeno osumljenih ali ovadenih oseb. Zgodnja identifikacija je še posebej nevarna za osumljence, ki tako v očeh javnosti že postanejo krivci. »Te označbe obtoženim preprečujejo, da bi se kadar koli lahko znova socializirali v okolju,« opozarja Tekavc (2001: 24).

»Z vidika novinarskega sporočanja in pravice 'obveščati ter biti obveščen' je meja, ko osebo lahko identificiramo, obtožnica, kar pa novinarja ne odvezuje od spoštovanja njegove osebnosti in dostojanstva, ko o tej osebi poroča,« pojasnjuje Polerjeva (1997: 192). Kodeks novinarjev Slovenije v 21. členu novinarje le opozarja, da morajo biti pazljivi pri omembi imen in objavi slik storilcev, žrtev ter njihovih svojcev v poročilih o nesrečah in predkazenskih postopkih.

Ob pomanjkanju ostalih določil v slovenskem kodeksu, pogledjmo britanski kodeks *Code of Practice of the British Press Complaints Commission* iz leta 1997 (povzet po Bertrand 2000: 81–86), kjer je zaščita posameznikove zasebnosti natančneje opredeljena. V 3. členu je zapisano, da je vsakdo upravičen do spoštovanja njegovega zasebnega in družinskega življenja, doma, zdravja in korespondence. 5. člen pravi: »V primerih, ki vključujejo osebno žalovanje ali šok, morajo biti poizvedovanja in pristopi izvedeni s sočutjem in diskretnostjo. Z objavami je potrebno ravnati previdno, vendar tega ni mogoče razumeti kot omejevanje pravice do poročanja o sodnih postopkih«. 10. člen kodeksa pa se ukvarja z nedolžnimi sorodniki ali prijatelji obtožencev – novinar se mora izogibati identifikacije sorodnikov ali prijateljev oseb, ki so obsojene ali obtožene storitve kaznivega dejanja, brez njihovega dovoljenja. Za omenjeni britanski kodeks je značilno, da poziva urednike, naj od novinarjev zahtevajo delovanje po zapisanih etičnih principih in naj ne objavljajo vesti, pri katerih so bila ta določila kršena.

Posebej se s kazenskimi zadevami ukvarja norveški kodeks novinarjev, zato velja smernice delovanja poiskati tudi v njem. »Kodeks pravi, da je potrebno biti pri varovanju zasebnosti v kazenskih zadevah previden, vendar pa ne določa izogibanja objavi imen v poročanjih s sodišča ali o zločinu kot temeljnega principa delovanja

novinarjev. Opozarja pa, da je potrebno posebno pozornost nameniti razmisleku pri pisanju o primerih, ki so še vedno v fazi preiskave.« (Bodahl Johansson 1996). Tako imajo osumljenci na Norveškem pravico do zasebnosti, medtem ko se npr. nizozemski kodeks osredotoča na pravico do zasebnosti žrtev (Sonnenberg in Thomass 1996).

Nizozemska bi bila lahko vzor glede zaščite zasebnosti. Kot ugotavlja Evers (1996), je zaščita zasebnosti osumljencev in zločincev za nizozemske časopise zelo značilna. Standard je, da ne omenjajo njihovih polnih imen, saj osumljena oseba še ni kriva in zločinci morajo po prestani kazni imeti tudi možnost resocializacije. Poleg tega ni dovoljeno objavljati razpoznavnih slik, zato so oči prekrite s črno črto. Običajno časopisi sledijo tem pravilom, le občasno storijo izjemo, npr. če je osumljenec javna osebnost ali nekdo, čigar identiteta ne more biti varovana ali pa je bila celotna zadeva zelo na očeh javnosti. V zadnjih letih debata v etiki sploh ni več osredotočena na identifikacijo osumljencev in kriminalcev, ampak na omenjanje njihovega poklica, nacionalnosti, etnične pripadnosti in spola. Novinarji se vse bolj zavedajo, da je to pomembno zgolj, ko obstaja neposredna povezava med temi značilnostmi in zločinom ali sumom. Poleg tega bi lahko zgodba, v katero je vpleten turški ali maroški osumljenec ali homoseksualna oseba, imela stigmatirajoč učinek.

V zadnjih letih na Nizozemskem veliko pozornosti namenjajo tudi zaščiti zasebnosti žrtev zločinov. Če mediji ščitijo osumljence in kriminalce, potem bi morale žrtve nasilnih zločinov, kot je posilstvo, biti še bolj zaščitene. Svet za tisk je na Nizozemskem presodil, da mora imeti interes žrtve, njenega partnerja ali sorodnikov glede škode, ki jim jo lahko objava povzroči, prednost. Če lahko novinar predvidi, da bi identifikacija povzročila težave zaradi mogoče ponovitve zločina ali zaradi nesorazmerno povečanega žalovanja, se mora izogniti identifikaciji. Tudi šokantne podrobnosti zločina naj ne bi bile objavljene, saj niso pomembne za njegovo predstavitev (Evers 1996).

V Sloveniji so mediji daleč od nizozemskih etičnih standardov, saj so, kot ugotavlja Brillijeva (2002: 27), žrtve pogosto predstavljene z začetnicami ali celo imeni in tako zlahka prepoznavne, še posebej, če so doma iz manjšega kraja. »Novinarji želijo, da bi bile njihove zgodbe zanimive in razumljive, kar dosega tako, da je predmet zgodbe konkreten človek in ne neka abstraktna podoba,» pojasnjuje Polerjeva (1997:

190–191). Urednik črne kronike v Večeru Vojislav Brecko (2001: 25) pa piše: »Nekdo je nekega dne v nekem kraju na nek način vzel življenje neki osebi – tako lahko mediji po mnenju pravnikov poročajo o kaznivih dejanjih doma in po svetu.« Meni, da je potem bolje kar ukiniti črno kroniko.

7.1.1 VARSTVO ŽRTEV SPOLNEGA NASILJA IN MLADOLETNIKOV

Nekatere skupine posameznikov potrebujejo posebno varstvo zasebnosti, saj so še posebej občutljive. Mladoletnikom se tako, ne glede na to, ali so žrtve, osumljenci ali priče, zagotavlja anonimnost tudi na sodišču. Zakon o kazenskem postopku v 460. členu določa, da se v nobenem primeru ne sme objaviti mladoletnikovo ime in drugi podatki, iz katerih bi se dalo sklepati, za katerega mladoletnika gre. Lahko se objavi le tisti del kazenskega postopka, ki ga je sodišče dovolilo objaviti. Tudi z glavnih obravnav je javnost izključena, ko se sodi mladoletniku. Mladoletniki so tako že tradicionalno zakonsko zaščiteni, posebno varstvo pa jim zagotavljajo tudi etična določila, saj v 22. členu Kodeksa novinarjev Slovenije piše, da mora novinar posebno obzirnost pokazati pri zbiranju informacij, poročanju in objavi fotografij ter prenašanju izjav o otrocih in mladoletnikih.

Vendar je vedno več novinarjev, ki menijo, da številni mladoletniki lahko ločujejo med tem, kaj je prav in kaj ne, ter da zaradi tega ne potrebujejo nikakršne zaščite – predvsem ne v resnih primerih, ugotavlja Retief (2002: 159). Pravi: »Če je mladoletnik dovolj star, da zagreši umor, posilstvo, krajo ali pa uživa droge, je dovolj star, da se ga zaradi tega kaznuje in vsekakor dovolj star, da se ga imenuje v novicah.« Day (2000: 134) svetuje, naj novinar pri odločitvi, ali bo razkril mladoletnikovo ime ali ne, med drugim upošteva vrsto kriminalnega dejanja, starost mladoletne osebe in okoliščine storjenega dejanja.

Britanski novinarski kodeks (povzet po Bertrand 2000: 81–86) v 7. členu opredeljuje pravice otrok v procesih spolnih deliktov. Novinar ne sme, tudi v primeru ko zakon tega izrecno ne prepoveduje, identificirati otrok, mlajših od 16 let, ki so vpleteni v primere spolnih deliktov bodisi kot žrtve bodisi kot priče. Odrasle se lahko identificira, vendar pa se beseda incest ne sme uporabiti, ker bi bilo na njeni podlagi

mogoče identificirati otroka. Prav tako v prispevku ne sme biti nič drugega, kar bi namigovalo na odnos med obtoženim in otrokom.

Tisk sicer ne sme identificirati nobene žrtve spolnega napada ali objavljati gradivo, ki bi lahko pripomogelo k identifikaciji, razen če za to obstaja primerna utemeljitev in lahko po zakonu to stori. Posebno zaščito potrebujejo namreč tudi žrtve spolnega nasilja. Obstaja svetovna novinarska konvencija, da se imena žrtev spolnih zločinov ne omenja, razen če je oseba zaradi tega umrla⁸ ali pa novinar pridobi dovoljenje žrtve. Vendar pa se pojavlja vedno več novinarjev, ki dvomijo o pravilnosti te konvencije, ugotavlja Retief (2002: 159).

Kot pojasnjuje Day (2000: 132), bi morali po mnenju nekaterih novinarjev v primerih spolnih zločinov poročati uravnoteženo in tako identificirati obtoženega in žrtev, saj krivda še ni ugotovljena. Kljub vse pogostejšim prizadevanjem za destigmatizacijo žrtve posilstev pa raziskave kažejo, da velika večina Američanov meni, da mediji ne bi smeli razkriti imena žrtev spolnih napadov (Day 2000: 132). Tudi Gordon (1996: 174) meni, da lahko identifikacija žrtve zoper njeno voljo vodi v ekstremno bolečino in travmo zanjo in hkrati odvrča ostale žrtve, da bi sploh prijavile zločin. Poleg tega se zdi, da ima le malo učinka na zmanjševanje družbene stigme posilstva. Tako objavljanje identitete žrtve posilstva v resnici ne služi višjemu namenu.

7.2 SPOŠTOVANJE DOMNEVE NEDOLŽNOSTI

S pravico do zasebnosti je povezana domneva nedolžnosti.⁹ Kot pojasnjuje Polerjeva (1997: 204), se ta povezava kaže v neidentifikaciji (utemeljeno) osumljenih in ovadenih oseb. Polerjeva tako svetuje, naj se novinar pri pisanju prispevka osredotoči na vprašanje *Kaj se je zgodilo*, medtem ko odgovora na vprašanje *Kdo je to storil* tako ali tako ne more posredovati, ker v času utemeljenega suma ali ovadbe ta odgovor še ne obstaja. »Do novinarjevega odgovora na vseh pet K-jev in en Z¹⁰ ne sme priti z

⁸ Čeprav je tudi to zelo dvomljivo, saj, kot pravi Polerjeva (1997: 192), mrtvemu človeku odvzema pravico do spoštovanja dostojanstva njegove osebe.

⁹ Osumljence kaznivih dejanj v slovenskem pravnem redu ščiti domneva nedolžnosti, ki jo predpostavlja Ustava RS v 27. členu: »Kdor je obtožen kaznivega dejanja, velja za nedolžnega, dokler njegova krivda ni ugotovljena s pravnomočno sodbo«.

¹⁰ Gre za odgovore na vprašanja kdo, kaj, kje, kdaj, kako in zakaj.

uporabo človeka kot sredstva. Zaščiti osebe naj bo podrejeno vse ostalo,« piše Polerjeva (1997: 205).

Tekavc (2001: 23) pojasnjuje, da ljudje v predkazenskem in kazenskem postopku načelo domneve nedolžnosti pogosto uporabljajo kot argument, zakaj mediji o zadevi ne bi smeli poročati. Vendar pa po njegovem mnenju to načelo za novinarja pomeni le to, da mora uporabljati prave izraze. Individualno opredeljene osebe novinar oz. medij ne more obravnavati kot krive še pred pravnomočno sodbo, zato mora uporabljati adjektiv, konjektiv ali indikativ, ki bralcu povsem jasno pove, da gre le za sum, da je nekdo storil kaznivo dejanje, piše Šinkovec (1996: 35). Običajno se za nedokazano kaznivo dejanje uporablja poročevalski stilem, ki je zveza velelnega členka *naj* s pogojnikom *bi* in deležnikom na -l (Korošec 1998: 40).

Pri spoštovanju domneve nedolžnosti je bistvena tudi uporaba pravilne pravne terminologije. Novinar je že po zakonu in ne le z etičnega vidika dolžan dosledno upoštevati faze kazenskega postopka, med katerimi vsaka izmed njih zahteva ustrezen način poročanja o osebi, ki je v postopku, pojasnjuje Župevčeva (2003: 5). Tako mora novinar razlikovati med pojmi osumljenec, obdolženec, obtoženec in obsojenec, ki jih Zakon o kazenskem postopku opredeljuje v 144. členu:

- Osumljenec je oseba, zoper katero je pred uvedbo kazenskega postopka pristojni državni organ opravil določeno dejanje ali ukrep zaradi obstoja razlogov za sum, da je storila ali sodelovala pri storitvi kaznivega dejanja.
- Obdolženec je tisti, zoper katerega teče preiskava ali zoper katerega je vložena obtožnica, obtožni predlog ali zasebna tožba.
- Obtoženec je tisti, zoper katerega je obtožnica postala pravnomočna.
- Obsojenec je tisti, za katerega je s pravnomočno sodbo ugotovljeno, da je kazensko odgovoren za določeno kaznivo dejanje.

7.3 PODATKI O ZDRAVSTVENEM STANJU IN INTIMNOSTI

Kot posebna področja zasebnosti Day (2000: 128–129) navaja poročanje o nalezljivih, telesnih in duševnih boleznih. Te so namreč neodtujljiv del človekove zasebnosti. Zato je to področje imelo posebno smernico tudi v bivšem slovenskem novinarskem

kodeksu, ki v smernici 8.3 določa: »Telesne in psihične bolezni ali okvare so neodtujljiv del človekove intimne in praviloma niso predmet novinarskega poročanja z navedbo imen«. Kot opozarja Polerjeva (1997: 193), mora to dolžnost novinar spoštovati tudi, če poroča o duševno bolnih domnevnih ali obsojenih storilcih kaznivih dejanj. Nedopustno je po njenem mnenju poseganje v njihovo zasebnost, ko novinar objavi mnenja izvedencev, kot so psihologi ali psihiatri. Kljub temu se, po ugotovitvah Flakerja (1998), duševna bolezen v medijih, posebno v rumenem tisku pojavlja kot začimba k srhljivim zgodbam črne kronike.

Intima je po definiciji Slovarja slovenskega knjižnega jezika (1995: 308) človekovo osebno, čustveno življenje, doživljanje. Zdravstveno stanje lahko po takšni definiciji, tako kot strokovnjak za medijsko pravo Jurij Žurej¹¹, štejemo v intimno sfero. Hkrati pa za potrebe raziskave v intimno sfero štejemo človeška čustva, ki jih lahko pričakujemo pri tako težkih zadevah, kot so kazniva dejanja, tako od žrtev in njihovih najbližjih kot tudi domnevnih storilcev in njihovih najbližjih, saj lahko ljudi posamezni dogodki močno prizadenejo in pretresejo. Tega so se zavedali tudi snovalci slovenskega novinarskega kodeksa iz leta 1991, ki je novinarje zavezoval k varovanju človeške osebnosti in intimne pred senzacionalizmom.

7.4 OBJAVA PODROBNOSTI V LUČI DOSTOJANSTVA IN DUŠEVNE INTEGRITETE

O kazenskih zadevah mediji poročajo celostno tako, da v zgodbo vključijo čim več podatkov in pričevanj različnih oseb, osumljencev, žrtev, njihovih svojcev ter prijateljev in v zgodbo vpletejo emocije ter moralne sodbe. Podrobnosti in posegi v intimo dajejo vtis dramatičnosti, kar je bistveno za senzacionalizem, ki ga lahko razumemo kot nasprotnika pravice do zasebnosti in človekovega dostojanstva. Mnogokrat lahko opazimo, da se mediji ne zmenijo za zasebnost. »Takšno poročanje povzroči, da prizadeta oseba postane celo »dvojna« žrtev: ne le žrtev prvotnega

¹¹ Jurij Žurej je v oddaji 24 ur 2. 2. 2006 pojasnil: »Intimna sfera je tisto, o čemer se naj ne bi poročalo. O spolnosti in zdravju se le redko poroča in takšne so prakse tako v Franciji kot ZDA in tudi pred Evropskim sodiščem za človekove pravice. Celotno slovensko ustavno sodišče je opozorilo, da ima javnost sicer pravico vedeti, kaj delajo politiki, na kakšen način delajo, kako razmišljajo, kljub temu pa poseg v intimno sfero ni dovoljen, razen, če nimajo izrecne privolitve.« Pogovor je dostopen na spletnem portalu: http://www.24ur.com/bin/article.php?article_id=2052025 (4. 3. 2006).

dogodka, zaradi katerega je postala zanimiva za novinarja, ampak tudi medijska žrtev« (Poler 1997: 186).

Poročanju o kaznivih dejanjih je zaradi tragičnosti in travmatičnosti za udeležence pogosto podobno tudi poročanju o prometnih nesrečah. V slednjih je spoštovanje zasebnosti in pravice do duševne integritete pogosto kršeno (Poler 1997: 196). Lahko gre za natančne opise okoliščin nesreče oz. kaznivega dejanja, kot je denimo podatek, da je mrtvi obležal z glavo v vodi, pri katerih mora novinar po mnenju Novinarskega častnega razsodišča¹² pokazati obzirnost.

Retief (2002: 171) meni, da vse pre pogosto v novicah prevladujejo krvaveče žrtve, jokajoči sorodniki, mrtva telesa in brezčutna vprašanja. Dogodki pa so pogosto dramatisirani in prikazani tako, da pritegnejo pozornost z namenom doseči večjo prodajo. Poudarek je na človeških čustvih in pogosto so travmatični dogodki prikazani v nepotrebne podrobnosti.

Pripovednost zgodb prevladuje v popularnem tisku, ugotavlja Jernejčičeva (2004: 58). Slovenske novice prvih nekaj strani napolnijo z zgodbami, ki so napisane z uvodom, dramatičnim zapletom in končnim razpletom, pogosto z moralnim podukom. V kakovostnem tisku lahko pripoved zgodb, ki velikokrat temeljijo na čustvih, najpogosteje opazimo na straneh o kroniki, kjer so v bistvu postale že nekaj običajnega, meni Jernejčičeva (2004: 58).

Niso pa sporni le natančni in nepotrebni opisi okoliščin kaznivega dejanja, pač pa tudi posegi v zasebnost človekovih čustev, duševno integriteto. Čeferin v Poler (1997: 194) pravico do duševne integritete opredeljuje kot varstvo človekovih čustev, kot so žalost, strah in jeza. V poročanje o travmatičnih dogodkih je vpletenih veliko čustev, na katera se osredotočajo novinarji, ki hkrati morajo obvladati tudi svoja čustva. Možnost povzročitve resne škode v takih situacijah so ogromne. »Zato je potrebno ravnati posebej pazljivo, da ne bi še oteževali situacije in da bi minimizirali travmatske posledice za vse vključene v tragedijo,« svetuje Retief (2002: 172).

¹² Novinarsko častno razsodišče: Romana Špende proti novinarju V. Z. (Slovenske novice) in uredništvu Slovenskih novic 11. 3. 2005. Na: http://www.razsodisce.org/razsodisce/razsodba_2.php?id=79 (24. 2. 2006).

Za posameznika in njegovo zasebno življenje so škodljive določene informacije, lahko pa je škodljiva in žaljiva tudi sama interpretacija informacij. »Dvomljive informacije so pogosto prikazane trivialno, senzacionalistično, obsceno, vulgarno, rasistično, seksistično in homofobično, vendar je tudi legitimno gradivo pogosto predstavljeno na etično žaljiv način,« pojasnjuje Kieran (2002: 6). Polerjeva (1997: 183) pa opozarja: »Utemeljen interes javnosti do vpogleda v zasebnost neke osebe ne pomeni pravice do neomejenega razpolaganja z njenim imenom, fotografijo in zgodbo, še zlasti ne s skrajno neobčutljivostjo in vulgarnostjo, četudi novinarjev motiv ni denar, ampak skrb za skupnost«.

7.5 OBJAVA FOTOGRAFIJ

Pogosto v časopisih in na televizijskih poročilih prikazujejo fotografije ljudi, ki so bili obtoženi zločina ali so z njim kako drugače povezani. Vprašanje, ki se zastavlja, pa je, ali je to pravična praksa (Alan 2001: 146). Erjavčeva (1999: 99) meni, da je slika velikega pomena, saj omogoča lažje in hitrejše izražanje občutkov in omogoča tudi trajnejšo ohranitev informacij. Vendar se mora novinar zavedati, da lahko z zbiranjem ter objavo fotografij škodi posameznikom, ki niso vajeni medijske in javne pozornosti, opozarja 20. člen Kodeksa slovenskih novinarjev.

Celotno področje vizualne komunikacije je pogosto grožnja zasebnosti in dobremu okusu. Kot ugotavlja Gordon (1996: 171), to velja za fotografije, posnetke ali videoposnetke, saj vsi ujamejo podobo žalujočega preživelega ali kakšno drugo situacijo, za katero bi si udeleženci želeli, da bi ostala zasebna. Potrebno je biti pazljiv pri fotografiranju bližnjih v trenutkih žalovanja, (domnevnih) storilcev in žrtev. Tudi mrtev človek ima svoje dostojanstvo in pomembno je, da ga ohrani po smrti. Zato fotografije ubitih, bodisi v nesreči, samomoru ali zločinu, ne bi smeli objavljati. Podobno velja za sorodnike žrtev v trenutkih, ko ti žalujejo. Tudi njihova zasebnost in prostor za žalovanje sta s tem kršena.

Goodwin in Smith (1994: 251–254) navajata odgovore urednikov, ki so objave šokantnih fotografij v svojih medijih najpogosteje opravičevali z izjavami, da je treba

bralcem pokazati resničnost življenja in ljudi opozoriti na nevarnosti. Kadar je na sliki pohabljen žrtev, ki bi jo bralec lahko prepoznal, bo urednik običajno dejal, da ljudje zaslužijo dostojanstveno smrt. Izjeme so, kadar je telo tuje in se urednik odloči, da ljudje morajo vedeti za grozno krutost.

»Fotografije zločina in mrtve žrtve so zelo redke, mnogo bolj pogoste so fotografije osumljenca,« ugotavlja Taylor (1998: 116). Največkrat gre za posnetke, narejene ob aretaciji, privedbi na sodišče ali na samem sodišču. Novinarji tako ljudi povabijo, da sami presodijo, ali je fizični izgled osumljenca izgled morilca (Taylor 1998: 116).

Jernejčičeva (2004: 64) ugotavlja, da največ pretresljivih posnetkov nastane, ko fotograf snema ljudi v šoku, recimo med žalovanjem ali v nesrečah. Novinar mora premisliti, kakšne posledice bi imela objava slike žrtve tik ob sliki osumljenca ali objava nazornih slik trupla na užaloščene sorodnike in prijatelje. To lahko povzroči nepotrebno bolečino. Dolinškova (2004: 14) svetuje, da se fotografija osebe lahko objavi zgolj z njeno privolitvijo. Kot izjeme pri tem navaja osebe iz javnega življenja ter subjekte, udeležence javnih prireditvev, kot so npr. športne prireditve in shodi.

Pri fotografiji mnogi za mejo etičnega določajo javni in zasebni prostor. Splošno pravilo velja, da vse, kar se zgodi v javnosti, ni zasebno. »Aretacije se tako npr. pojmujejo kot vredne objave. Tisk ima svobodo, da o tem poroča. Sodišča namreč ponavadi menijo, da posamezniki ne morejo pričakovati zasebnosti, če so v javnosti« (Retief 2002: 156). Vendar pa Retief ob tem novinarje opozarja, naj se zavedajo, da ni vse, kar je zakonito, tudi etično.

To vodilo je pomembno tudi pri poročanju o kazenskih postopkih, za katerega so značilne nekatere posebnosti. Prva je aretacija, ki se lahko zgodi na javnem prostoru in je torej po tem načelu javna zadeva. Podobno velja za slike s sodišča, za katere je potrebno posebno dovoljenje Vrhovnega sodišča, ki pa ga mediji v odmevnejših primerih načeloma brez večjih težav dobijo¹³, saj velja javnost sojenja.

¹³ To sem zapisala na podlagi svojih izkušenj, saj kot novinarka STA pogosto poročam tudi s sojenj na kranjskem okrožnem sodišču, in izkušenj novinarskih kolegov.

Odgovor na to, ali novinar lahko objavi sliko oziroma fotografijo aretiranega ali vklenjenega človeka, najdemo v tujih praksah. Tako so se v Franciji leta 2000 z novim zakonom spopadli s problematiko prikazovanja žrtev zločina, vojn, katastrof v novicah. Zakon omejuje objavo fotografije, za katero sodišče presodi, da škoduje dostojanstvu posameznika. Ta zakon pokriva tudi podobo vklenjenih ljudi, ki so bili aretirani, vendar še ne obsojeni. Francoski mediji so do zakona zelo kritični, saj naj bi jim omejeval pravico do poročanja (Campbell 2004: 139).

V Sloveniji lahko odgovor poiščemo pri dosedanjih razsodbah Novinarskega častnega razsodišča. To je leta 2004 v primeru Borut Novak proti novinarju Pop Tv Janiju Muhiču, v katerem je Novak Muhiču očital, da je v oddaji 24 ur kljub izrecni prepovedi prikazal posnetek, na katerem vklenjen v lisice v spremstvu policije zapušča prostore Komunale Novo mesto, in s tem posegel v njegovo zasebnost, razsodilo, da kršitve 20. člena Kodeksa novinarjev Slovenije ni bilo. Kot so pojasnili razsodniki, Je aretacija in vklenitev javne osebe na javnem mestu dejstvo, ki ga novinar ne sme zamolčati. Enako v tem primeru velja za objavo slik.¹⁴

Včasih se na sodiščih na javnih sojenjih zgodijo tudi nenavadni dogodki, pri katerih je težje jasno določiti, kaj je etično in kaj ne. Takšen je primer Davorina Sadarja, ki so ga v sodno dvorano na mariborskem okrožnem sodišču septembra 2005 pripeljali v spodnjem perilu. Na fotografije medijev se je odzval varuh človekovih pravic Matjaž Hanžek: »Če je že bil potreben tako skrajni ukrep, da je bil pripornik v spodnjicah priveden na sodišče, bi morali pazniki in sodišče zagotoviti njegov neopazen prihod na sodišče, da bi bilo onemogočeno slikovno snemanje in fotografiranje.« Še posebej pa bi morali po njegovem mnenju za pripornikovo dostojanstvo poskrbeti, ko je bil v sodni dvorani. Tudi če je bilo dano dovoljenje za fotografiranje, bi ga morala sodnica vseeno prepovedati, ko je bil pripornik tja priveden v spodnjicah. Zavodi za prestajanje kazni in tudi sodišča so ustavno zavezani k zagotavljanju dostojanstva pripornikov, ob tem opozarja Hanžek¹⁵.

¹⁴ Novinarsko častno razsodišče, razsodba: Borut Novak proti Janiju Muhiču Pop Tv. Na: http://www.razsodisce.org/razsodisce/razsodba_2.php?id=73 (16. 9. 2005).

¹⁵ Hanžek: Izpostavljanje Sadarja v spodnjicah je bilo ponižujoče, Ljubljana, 9. 9. 2005 (STA).

8. ANALIZA SPOŠTOVANJA ZASEBNOSTI PRI POROČANJU O KAZENSKIH ZADEVAH

V dosedanjih poglavjih smo pregledali, kakšna so uveljavljena etična načela pri varstvu zasebnosti pri novinarskem poročanju o kaznivih dejanjih. V empiričnem delu pa bomo poskušali preveriti, koliko slovenski tiskani mediji in njihovi novinarji ta načela upoštevajo v praksi. Ker bi bilo preučiti vse slovenske časopise ali celo vse medije preobsežno, smo za analizo izbrali časnika Delo in Slovenske novice. Na podlagi zapisanega v teoretičnem delu namreč lahko sklepamo, da je Delo najbolj 'resen', ugleden slovenski časnik, Slovenske novice pa najbolj 'rumen'¹⁶. Razlog za odločitev pa je tudi v dejstvu, da sta Delo in Slovenske novice dva časnika ene medijske hiše in zato pričakujemo, da bomo med njima naleteli na bistvene razlike, saj se ena medijska hiša najverjetneje ne bi odločila za izdajanje dveh podobnih časopisov, ki bi bila drug drugemu konkurenca.

8.1 OPREDELITEV PROBLEMA

V kvantitativni in kvalitativni raziskavi ter primerjavi med obema medijema se bomo osredotočili na elemente varovanja zasebnosti ali vdora vanjo, ki smo jih podrobneje opisali v poglavju 7. Tako bomo preučevali identifikacijo žrtev, (domnevnih) storilcev in njihovih svojcev ter prič in objavo podatkov o zdravstvenem stanju ter intimnosti. Pozornost bomo namenili tudi objavi fotografij. Poleg tega bomo primerjali spoštovanje duševne integritete in človeškega dostojanstva.

OSREDNJA TEZA¹⁷: Na temelju predpostavk¹⁸, ki smo jih navedli v prejšnjih poglavjih, domnevamo, da so kršitve novinarske etike zasebnosti pri poročanju o kazenskih zadevah v Slovenskih novicah pogostejše kot v Delu. To bomo

¹⁶ Takoj za Direktom, ki bi ga zaradi njegovih specifičnih tem in načina sporočanja le težko primerjali s katerim drugim dnevnikom.

¹⁷ Pri tezi in domnevah se večkrat pojavlja izraz »sporen«. Pri tem velja opozoriti, da sporne posege opredeljujemo na podlagi teoretičnega dela in jih bomo določili kot smernice, po katerih se bomo ravnali pri ugotavljanju rezultatov analize in potrjevanju domnev.

¹⁸ Osrednja predpostavka je, da je Delo resen, Slovenske novice pa rumeni časopis, ki več pozornosti namenja kriminaliteti in v senzacionalistični vni zanemarija pravico posameznikov do zasebnosti.

ugotavljali s pomočjo delovnih tez oziroma domnev, ki se nanašajo na posamezna področja kršitve zasebnosti:

- **DOMNEVA 1 : v Slovenskih novicah so posegi v zasebnost z etično sporno identifikacijo posameznika pogostejši kot v Delu.** To se kaže v tem, da so osebe v prispevkih o kaznivih dejanjih, ko po etičnih smernicah njihova identifikacija ni dovoljena, pogosteje identificirane kot v Delu.
- **DOMNEVA 2: v Slovenskih novicah je več kršitev na področju objavljanja zasebnostno občutljivih informacij kot v Delu.** To se kaže v pogostejši etično sporni objavi podatkov o zdravstvenem stanju in intimnosti ter pogostejšem nespoštovanju domneve nedolžnosti.
- **DOMNEVA 3: v Slovenskih novicah je več fotografij, te pa pogosteje neetično posegajo v posameznikovo zasebnost.** Ti posegi se kažejo tako v objavi spornih identifikacijskih fotografij kot tudi fotografij, ki posegajo v čustveno integriteto posameznika.
- **DOMNEVA 4: v Slovenskih novicah pogosteje posegajo v posameznikovo duševno integriteto in dostojanstvo.** To se kaže v spornem natančnem opisu kaznivega dejanja oziroma čustev posameznika v prispevku, kar lahko negativno vpliva na dostojanstvo oseb in posega v njihovo duševno integriteto.

8.2 IZBIRA METODE

Za metodo raziskovanja bomo uporabili analizo vsebine oz. besedil. To je namreč metoda za sistematično in objektivirano proučevanje jezikovnih lastnosti besedilnih enot, da bi iz njih lahko sklepali o lastnostih zunajjezikovnih pojavov (Splichal 1990: 17). »Neko vrste analize besedil izvajamo že pri analitičnem branju. V analizi besedil pa postane ta, v vsakdanjem življenju pogosto intuitiven proces dekodiranja in razumevanja besedil, ekspliciten, sistematičen in objektiviran, vendar pa ne dokončno objektivni in vsekakor ne omejen na manifestne vsebine in kvantifikacijo,« piše Splichal (1990: 29).

Z analizo vsebine sicer dejanske prizadetosti oseb ne moremo ugotoviti, saj se moramo zavedati nekaterih omejitev raziskovanja po izbrani metodi. Tako npr. ne

moremo vedeti, ali so osebe, ki nastopajo v novinarskem prispevku, novinarju dovolile svojo identifikacijo in fotografiranje. Lahko pa ugotovljamo, kdaj oz. kolikokrat so bile kršene etične smernice varovanja zasebnosti.

Menim, da je takšna analiza za preučevanje kršitev najbolj primerna. Zanimiva bi bila lahko sicer tudi precej bolj kompleksna metoda ugotavljanja kršitev pravice do zasebnosti skozi oči posameznikov, ki so bili predmet upovedovanja novinarskih prispevkov. Vendar pa bi bila verodostojnost takšnih ugotovitev vprašljiva, saj, kot v raziskavi ugotavlja Pritchard (2000: 27–29), skoraj polovica vseh, ki so se znašli v novinarskih zgodbah, meni, da prispevki vsebujejo netočnosti. Prispevek obravnavajo kot netočen ne le v primeru očitnih napak, kot so napačno zapisana imena, ampak tudi, če ni napisan, kot so si oni zamislili.

Ker ima, kot smo ugotovili, kvantitativna analiza svoje omejitve, bomo kar najcelovitejši odgovor na naše raziskovalne vprašanje o spoštovanju etike zasebnosti v Delu in Slovenskih novicah poskušali pridobiti tudi s kvalitativno analizo vsebine s študijo primerov, pri čemer se bomo osredotočili na to, kako sta časnika poročala o posameznih kaznivih dejanjih. Za pomoč pri interpretaciji dobljenih rezultatov pa bomo opravili tudi intervjuja z novinarjema Dela in Slovenskih novic, Špelo Žabkar in Boštjanom Fonom, ki se v praksi srečujeta z dilemami pri poročanju o kaznivih dejanjih.

8.3 KVANTITATIVNA ANALIZA

8.3.1 OPIS PODATKOV IN SPREMENLJIVKE

Analizo bomo opravili na vzorcu besedil v Delu in Slovenskih novicah. Kot enote vzorca bomo obravnavali novinarske prispevke kot celoto, ki vključuje tudi naslovje in fotografijo, objavljene v Delu in Slovenskih novicah v treh tednih od 13. januarja do 4. februarja 2006, ki obravnavajo kaznivo dejanje, ki se je zgodilo v Sloveniji, od začetka policijske preiskave do pravnomočne sodbe. V analizo bomo vključili vse novinarske prispevke, izvzeli bomo le kratke novinarske prispevke, ki so v Delu objavljeni v rubriki Na kratko, v Slovenskih novicah pa v rubriki Danes zabeleženo.

Izločili bomo tudi prispevke, ki pod enim naslovom govorijo o najmanj treh različnih, med seboj nepovezanih kaznivih dejanjih, saj so takšni prispevki po vsebini enakovredni kratkim prispevkom v omenjenih rubrikah. Izločili bomo še poročanje o prometnih nesrečah. Tako ne bomo obravnavali niti prispevkov o kazenski ovadbi niti o sojenju zaradi povzročitve prometne nesreče. Pri prometnih nesrečah je namreč težko opredeliti, kdaj gre za kaznivo dejanje, hkrati pa prometne nesreče predstavljajo dovolj gradiva za samostojno raziskovalno nalogo.¹⁹

Enota analize bo posameznik, ki nastopa v novinarskem prispevku kot oseba upovedovanja (npr. žrtev ali domnevni storilec) ali kot vir informacij (npr. priča). Takšna enota analize se zdi smiselna, saj je prav posameznik tisti, ki ga lahko objava prispevka s posegom v njegovo zasebnost prizadene.²⁰

V vzorcu smo identificirali 745 enot analize, na katerih bomo merili vrednosti 13 spremenljivk, ki smo jih operacionalizirali z naslednjimi kategorijami:

1. množični medij, v katerem je prispevek objavljen (1–2):

1. Delo
2. Slovenske novice

2. ali je prispevek o isti temi istega dne ali največ tri dni za tem oz. pred tem objavljen tudi v drugem časniku (torej Delu ali Slovenskih novicah) in ali ga je napisal isti avtor (1–3):

1. da, isti avtor
2. da, drugi avtor
3. ne

3. faza kazenskega postopka, o kateri poroča prispevek (1– 4):

1. preiskava
2. sojenje (v to kategorijo bomo šteli ves postopek, vključno od vložitve obtožnice pa do nepravnomočne sodbe)
3. pravnomočnost sodbe

¹⁹ Analizirali bomo kazniva dejanja, s katerimi se ukvarjajo kriminalisti. Sektor kriminalistične policije se ukvarja predvsem z velikimi kaznivimi dejanji (veliki vlomi, področje kriminalnih prestopkov organizirane trgovine z mamili, organiziran kriminal in gospodarski kriminal). Ne ukvarja se s prometnimi nesrečami in kršitvami javnega reda in miru.

Vir: spletna stran policije <http://www.policija.si/si/> (6. 3. 2006).

²⁰ V primerih, ko v prispevku nastopa skupina neznancev, ki so vpleteni v kaznivo dejanje in katerih število je neznano, jih analiziramo kot enega posameznika.

4. drugo

4. kaznivo dejanje, o katerem poroča prispevek (1– 7)²¹:

1. premoženjska kriminaliteta²²
2. gospodarska kriminaliteta²³
3. organizirana kriminaliteta²⁴
4. sumljive smrti (tudi če gre sočasno za spolni delikt ali mladoletniško kriminaliteto, kaznivo dejanje vključimo v to kategorijo)
5. spolni delikti (tudi če gre sicer za mladoletniško kriminaliteto, kaznivo dejanje vključimo v to kategorijo)
6. mladoletniška kriminaliteta²⁵ (glede na opredelitve prejšnjih kategorij v to spada samo mladoletniška kriminaliteta, ki ni povezana s sumljivo smrtjo ali spolnim deliktom)
7. druga kriminaliteta

5. starost posameznika (1–3):

1. polnoleten
2. mladoleten
3. ni mogoče določiti

6. vloga posameznika v prispevku: posameznik kot predmet upovedovanja in kot vir informacij (1–11):

1. osumljenec (v to kategorijo spadajo tudi domnevni osumljenci, saj je v nekaterih novinarskih prispevkih nemogoče določiti, v kateri fazi je preiskava)
2. obtoženec
3. nepravnomočni obsojenec ali oproščenec

²¹ V posamezne kategorije spadajo tudi poskusi kaznivih dejanj.

²² V skladu z delovnim področjem kriminalističnih skupin za premoženjsko kriminaliteto štejemo: odtujitve motornih in drugih vozil; rope, roparske in drzne tatvine; tatvine in velike tatvine; tatvine umetnin, starin in sakralnih predmetov; ponarejanje listin; goljufije, ki ne sodijo v okvir poslovnih goljufij; požige in drugačna poškodovanja tuje stvari; onesnaževanje okolja in drugo premoženjsko kriminaliteto. Vir: spletna stran policije <http://www.policija.si/si/> (6. 3. 2006).

²³ Gospodarska kriminaliteta se nanaša na gospodarski in finančni kriminal v javnem in zasebnem sektorju ter na korupcijo (kot je npr. zloraba položaja). Vir: spletna stran policije <http://www.policija.si/si/> (6. 3. 2006).

²⁴ Organizirana kriminaliteta se nanaša na promet s prepovedanimi drogami, orožjem in ljudmi, ki ga izvajajo kriminalne združbe. Prav tako spada v to področje tudi teroristična dejavnost. Vir: spletna stran policije <http://www.policija.si/si/> (6. 3. 2006).

²⁵ V skladu z delovnim področjem kriminalističnih skupin za mladoletniško kriminaliteto štejemo: vsa kazniva dejanja otrok in mladoletnikov; zlorabe in trpinčenje otrok in mladostnikov; odvzeme mladoletnikov; družinsko nasilje in drugo mladoletniško kriminaliteto. Vir: spletna stran policije <http://www.policija.si/si/> (6. 3. 2006).

4. pravnomočni obsojenec ali oproščeneec
5. oškodovanec oz. žrtev
6. član družine, sorodnik, prijatelj (žrtve ali osumljenca, obtoženca oz. obsojenca)
7. znanec ali sosed (žrtve ali osumljenca, obtoženca oz. obsojenca)
8. priča (ki ni sorodnik, prijatelj, znanec ali sosed oz. je to nedoločljivo)
9. sodno osebje in organi pregona (sodniki, tožilci, odvetniki, sodni izvedenci, policisti²⁶)
10. neznani storilec
11. drugo ali nedoločljivo (tudi če se oseba navaja kot primer iz druge kazenske zadeve)

7. identifikacija posameznika (1–3):

1. polna identifikacija
2. delna identifikacija²⁷
3. ni identifikacije

8. objava podatkov iz intimnega življenja posameznika (1–2)²⁸:

1. objavljeni
2. niso objavljeni

9. objava podatkov zdravstvenega stanja posameznika (1–2)²⁹:

1. objavljeni
2. niso objavljeni

10. identifikacija s fotografijo (1–2):

1. v prispevku fotografija identificira ali delno (npr. pokaže njegovo hišo) identificira posameznika
2. posameznik ni identificiran s fotografijo

²⁶ Če ga za skupino posameznikov jih v analizo ne vključujemo, saj ne gre za enega posameznika, ki bi ga lahko objavljeni prispevek prizadel.

²⁷ Kot delno identifikacijo označujemo takšne podatke, po katerih je mogoče prepoznati identiteto osebe (npr. objava ulice in hišne številke, natančna opredelitev delovnega mesta ali uporaba sorodstvenih vezi, ko je druga oseba polno identificirana).

²⁸ Za opredelitev posega v intimo glej poglavje 7.3 na strani 28. Sicer pa bomo vrednost te spremenljivke ugotavljali le pri poročanju o kaznivih dejanjih, kjer so taki podatki dostopni in so lahko relevantni. Tako je ta spremenljivka vezana na spremenljivko 4 in le pri tistih enotah analize, kjer gre za spolni delikt in sumljivo smrt, bomo ugotavljali vrednost te spremenljivke, pri ostalih bomo pri tej spremenljivki opredelili manjkajočo vrednost. Poleg tega bomo iz podatkov te spremenljivke izločili tudi osebe, katerih intimnost zaradi njihove vloge v prispevku ne more biti kršena. To velja za priče, sodno osebje in organe pregona ter neznane storilce.

²⁹ Za opredelitev etično spornih zdravstvenih informacij glej poglavje 7.3 na strani 28. Sicer pa za to spremenljivko velja enako kot za spremenljivko 9, ki je opredeljena v opombi zgoraj.

11. vsebina fotografije (1–4)³⁰:

1. posega v duševno integriteto³¹ posameznika, torej prikazuje njegova čustva (npr. njegovo žalovanje)
2. žrtev fotografija prikaže mrtvo ali pa njen del (npr. kri)
3. fotografija prikaže pogreb ali grob žrtve
4. ne posega v duševno integriteto posameznika

12. dostojanstvo in duševna integriteta (1–4)³²:

1. natančen opis kaznivega dejanja (nasproti zgolj opredelitvi kaznivega dejanja) brez opisa čustev
2. opis reakcije oz. čustev posameznika³³ v prispevku, ki lahko negativno vpliva na dostojanstvo osebe in posega v njeno duševno integriteto ter povzroča dodatne duševne bolečine brez opisa kaznivega dejanja
3. natančen opis kaznivega dejanja in opis čustev³⁴
4. ni natančnega opisa, ki bi lahko prizadel človekovo dostojanstvo ali posegel v njegovo duševno integriteto

13. domneva nedolžnosti (1–2)³⁵:

1. se krši³⁶
2. se upošteva

³⁰ Vrednost te spremenljivke bomo ugotavljali le, če se katera izmed fotografij v prispevku nanaša na posameznika, v nasprotnem primeru bomo opredelili manjkajočo vrednost.

³¹ Več o tem v poglavju 7.2 na strani 27.

³² Sem bomo šteli le opis kaznivih dejanj spolnega delikta in sumljive smrti ter opise pri ostalih kaznivih dejanjih, kjer so elementi nasilništva, saj lahko podroben opis dejanja ali tudi same poškodbe vpletenim osebam povzroči duševne bolečine. Če gre za opis vrste kaznivega dejanja, ali za »suhoparen« opis poteka kaznivega dejanja, to ni sporno, sporno je tedaj, ko so vključuje za novinarsko funkcijo obveščanja nepotrebne podrobnosti, ki gradijo na grozovitosti dogodka, in ko vključuje celoten potek dogodka (npr. kako je nekdo zagrabil 20-centimetrski nož, z njim v roki po stanovanju lovil svojo partnerico in kričal nanjo; nato jo je po petih minutah izčrpano ujel in jo najprej porezal po rokah, nato pa jo je še petkrat silovito zabodel v levi del prsnega koša in ji na koncu prerezal vrat). Vrednost te spremenljivke bomo ugotavljali le za tiste osebe v prispevkih, ki jih to lahko prizadene (v spremenljivki 7 so to kategorije od 1 do 8).

³³ Tu gre za opis posameznikovih čustev, ki kaže npr. na njegov strah, žalost, obup.

³⁴ Če bi dopolnili naš opis pri opombi 32, bi to bilo nekako takole: »Kako je nekdo čisto razbesnjen zagrabil 20-centimetrski nož, z njim v roki po stanovanju lovil svojo prestrašeno partnerico in kričal nanjo, naj mu že končno pusti živeti, nato jo je po petih minutah popolnoma izčrpano in pretreseno ujel in jo najprej porezal po rokah, nato pa jo je še petkrat silovito zabodel v levi del prsnega koša in ji na koncu brez trohice usmiljenja prerezal vrat«.

³⁵ Domnevo nedolžnosti bomo ugotavljali le pri osumljencih, obtožencih, obdolžencih in nepravnomočnih obsojencih, saj Slovenska ustava v 27. členu zagotavlja: »Kdor je obtožen kaznivega dejanja, velja za nedolžnega, dokler njegova krivda ni ugotovljena s pravnomočno sodbo«. Pri ostalih osebah (tudi pri neznanih storilcih) bomo pri tej spremenljivki opredelili manjkajočo vrednost.

³⁶ Tudi če se krši npr. samo v naslovju, saj je negativen vpliv, ki ga ima lahko takšna obsodba na dostojanstvo osebe, prav tako velik ali celo večji, če gre za naslov, ki je bolj opazen in večkrat prebran kot samo besedilo.

Ob zaključku tega poglavja velja omeniti, da smo pozornost namenili tudi zanesljivosti kodiranja. Da bi zagotovili čim večjo objektivnost, smo izvedli poskusno kodiranje, ki nam je pomagalo čim natančneje določiti posamezne kategorije in vanje umestiti tudi redke ugotovljene značilnosti enot. Ker pa, kot opozarja Splichal (1990: 153), operacionalizacija in pravila niso nikdar popolna, saj bi lahko, če naj bi bila res popolna, zahtevala desetletja dela, in vedno zahtevajo od analitika interpretacijo besedila, smo možnosti naključnih napak minimizirali tako, da sem bila sama edini analitik. Tako interpersonalna ali intersubjektivna zanesljivost ni vprašljiva. Poleg tega je bilo za zagotovitev čim večje konsistentnosti celotno zbiranje podatkov opravljeno v najkrajšem možnem času, da ne bi prišlo do morebitnih kognitivnih sprememb v mojem mišljenju.

8.3.2 REZULTATI

V analizo smo zajeli 124 novinarskih prispevkov, v katerih je bilo skupaj 745 enot analize oz. oseb. Pri tem smo ugotovili, da je bilo v Delu objavljenih sicer več prispevkov (67 nasproti 57 v Slovenskih novicah), ki so ustrezali našim kriterijem, vendar pa je bilo v prispevkih Slovenskih novic več oseb (389 nasproti 356 v Delu oz. v povprečju 5,3 osebe na prispevek v Delu in 6,8 osebe na prispevek v Slovenskih novicah). Prva ugotovitev je morda presenetljiva, saj v Slovenskih novicah običajno pričakujemo več poročanja o kaznivih dejanjih, vendar pa naši podatki kažejo, da se Slovenske novice glede kaznivih dejanj osredotočajo le na tiste »bolj zanimive« in jih tudi podrobno raziščejo.

Tabela 8.1: Delež objavljenih prispevkov glede na vir objave

Množični medij	Frekvenca	Odstotek
Delo	67	54,0
Slovenske novice	57	46,0
Skupaj	124	100,0

Tabela 8.2: Delež oseb v prispevkih glede na vir objave

Množični medij	Frekvenca	Odstotek
Delo	356	47,8
Slovenske novice	389	52,2
Skupaj	745	100,0

40 prispevkov upoveduje temo, ki jo obravnava tudi drugi časnik. Torej je v Slovenskih novicah in v Delu po 20 prispevkov, ki zadevajo isto kaznivo dejanje. V teh prispevkih je bilo obravnavanih 269 oseb, od tega jih je bilo 120 v Delu in 149 v Slovenskih novicah, kar znova kaže na to, da se prispevki v Slovenskih novicah bolj podrobni oz. da zajemajo več oseb. 14 prispevkov ima isto avtorstvo v obeh medijih. Pri teh očitne razlike v številu oseb, kot je razvidno iz Tabele 8.3, ni. Ti rezultati nakazujejo, da razlike med Delom in Slovenskimi novicami niso toliko v uredniških smernicah, ampak avtorji uporabijo podatke, s katerimi razpolagajo, neodvisno od medija. Od medija je tako morebiti odvisno le, koliko »raziskovalnega dela« novinarji opravijo in koliko podatkov želijo dobiti. Pri pisanju svojih prispevkov nato uporabijo vse svoje podatke, ne glede na to, za kateri medij pišejo. To nakazuje, da so meje med Delom in Slovenskimi novicami zabrisane in če bi prebrali napisani prispevek, na podlagi števila informacij ne bi mogli določiti, iz katerega medija je.

Tabela 8.3: Prispevki in osebe glede na vzporednost tematike z drugim medijem

Vzporednost		Delo	Novice	Skupaj
		št. prispevkov/št. Oseb	št. prispevkov/št. Oseb	
	isti avtor	7/42	7/43	14/85
	vzporedje	20/120	20/149	40/269
	ni vzporednosti	40/194	30/197	70/391
Skupaj		67/356	57/389	124/745

Ker predpostavljamo, da je Delo resen časnik, Slovenske novice pa »rumen«, je zanimivih tudi nekaj ugotovitev, do katerih smo prišli s pomočjo naše raziskave in omenjeno predpostavko potrjujejo. Eden izmed pokazateljev je lahko faza kazenskega postopka, o kateri mediji najpogosteje pišejo. Ugotovimo lahko (kot prikazuje Graf 8.1.), da je v Delu bistveno več prispevkov, ki poročajo s sojenja (54 %) kot v Slovenskih Novicah (39 %), medtem ko v slednjih prevladujejo zlasti prispevki v fazi preiskave (49 %), ki jih je v Delu 36 odstotkov. Podobno je tudi, če opazujemo število oseb v prispevkih v Tabeli 8.4. Te nam pokažejo tudi obstoj statistično značilne povezanosti med fazo postopka in medijem objave (sig. = 0,000).

Graf 8.1: Številno in delež prispevkov glede na fazo postopka, o kateri poročajo

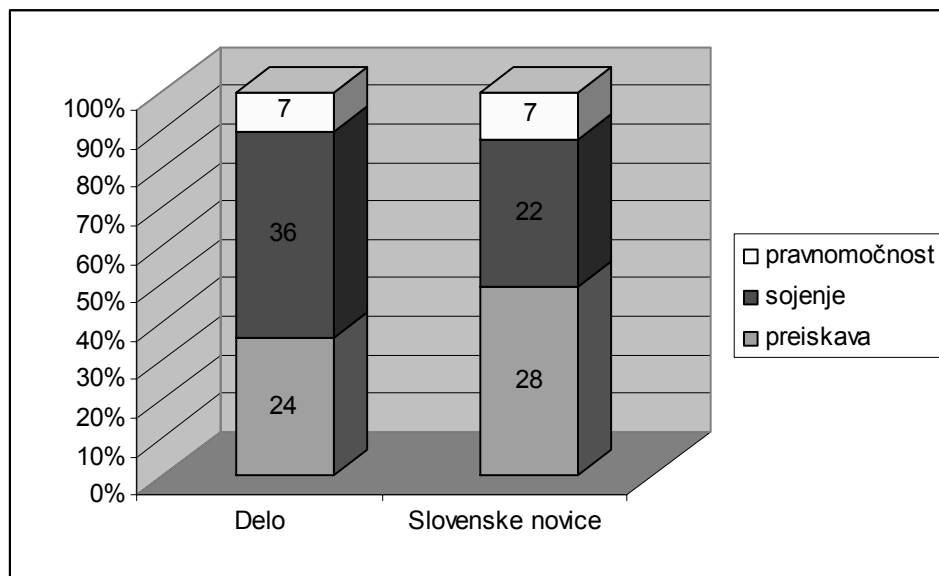

Tabela 8.4: Povezanost med medijem in fazo postopka glede na nastopajoče osebe

		Medij objave		Skupaj
		Delo	Novice	
Faza postopka	preiskava	100	185	285
	% - faza	35,1%	64,9%	100,0%
	% - medij	28,1%	47,6%	38,3%
	% - skupaj	13,4%	24,8%	38,3%
	sojenje	217	151	368
	% - faza	59,0%	41,0%	100,0%
	% - medij	61,0%	38,8%	49,4%
	% - skupaj	29,1%	20,3%	49,4%
	pravnomočno	39	51	90
	% - faza	43,3%	56,7%	100,0%
	% - medij	11,0%	13,1%	12,1%
	% - skupaj	5,2%	6,8%	12,1%
drugo		2	2	
% - faza		100,0%	100,0%	
% - medij		,5%	,3%	
% - skupaj		,3%	,3%	
Skupaj		356	389	745
% - faza		47,8%	52,2%	100,0%
% - medij		100,0%	100,0%	100,0%
% - skupaj		47,8%	52,2%	100,0%

N = 745; $\chi^2 = 39,403$; sig. = 0,000; C = 0,224

V analizi se je pokazala tudi očitna razlika med Delom in Slovenskimi novicami glede kriminalitete, ki ji medija posvečata največ pozornosti. Tako se v Delu večina obravnavnih prispevkov ukvarja s premoženjsko (29 %) in gospodarsko (26 %) kriminaliteto, medtem ko je za Slovenske novice značilna osredotočenost na poročanje o umorih in ubojih (25 %), kar prikazuje Graf 8.2. Takšna razlika se pokaže tudi pri številu oseb, ki se pojavljajo v prispevkih. Kar 31 odstotkov vseh oseb, ki smo jih preučevali v Slovenskih novicah, je »nastopala« v prispevkih o kaznivih dejanjih umora ali poskusa umora. V Delu pa smo več oseb zaznali v prispevkih o premoženjskem (25 %) in gospodarskem (27 %) kriminalu, kar je glede na to, da Delo velja za resnejši, Slovenske novice pa za rumeni tisk, tudi pričakovano, saj se, kot ugotavljata Koširjeva in Ranfl (1996: 37), najbolje prodaja uveljavljena formula: kri, seks, in denar. Povezavo med mediji in količino poročanja o posameznih vrstah kaznivih dejanj (kot kaže Tabela 8.5) lahko opredelimo tudi kot statistično značilno (sig. = 0,000).

Graf 8.2: Število in delež prispevkov glede na kriminaliteto, o kateri poročajo

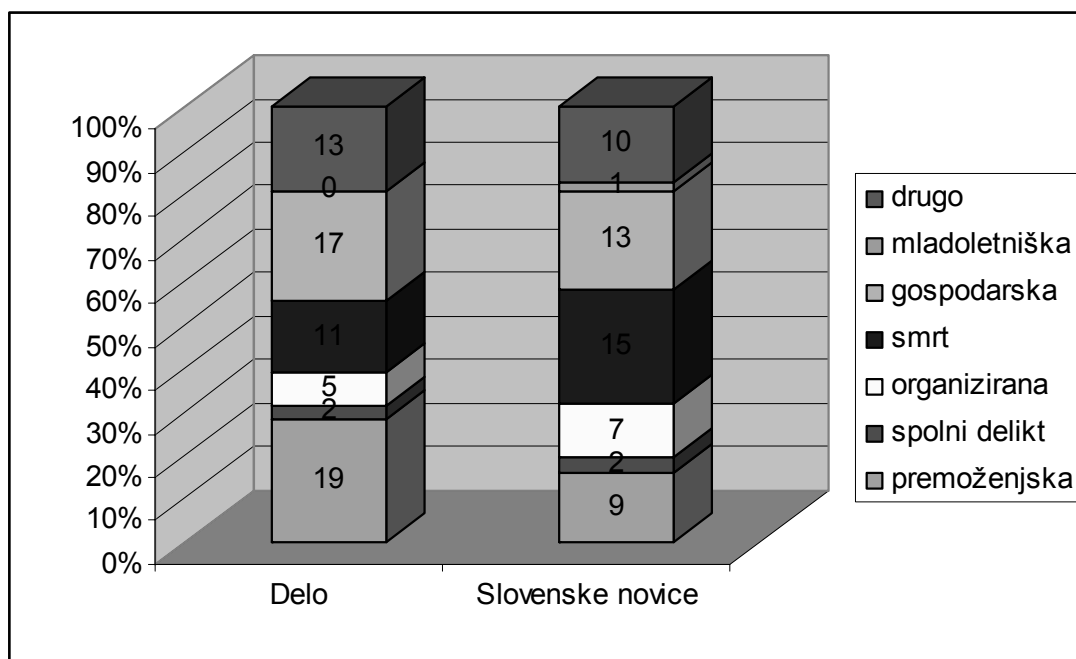

Tabela 8.5: Povezanost med medijem objave in vrsto kriminalitete glede na osebe

		Medij objave		Skupaj
		Delo	Novice	
Kriminaliteta	premozenjska	89	64	153
	% - kriminal	58,2%	41,8%	100,0%
	% - medij	25,0%	16,5%	20,5%
	% - skupaj	11,9%	8,6%	20,5%
	gospodarska	95	70	165
	% - kriminal	57,6%	42,4%	100,0%
	% - medij	26,7%	18,0%	22,1%
	% - skupaj	12,8%	9,4%	22,1%
	organizirana	30	51	81
	% - kriminal	37,0%	63,0%	100,0%
	% - medij	8,4%	13,1%	10,9%
	% - skupaj	4,0%	6,8%	10,9%
	smrt	69	121	190
	% - kriminal	36,3%	63,7%	100,0%
	% - medij	19,4%	31,1%	25,5%
	% - skupaj	9,3%	16,2%	25,5%
	spolni delikt	15	15	30
	% - kriminal	50,0%	50,0%	100,0%
	% - medij	4,2%	3,9%	4,0%
	% - skupaj	2,0%	2,0%	4,0%
	mladoletniska		4	4
	% - kriminal		100,0%	100,0%
	% - medij		1,0%	,5%
	% - skupaj		,5%	,5%
	drugo	58	64	122
	% - kriminal	47,5%	52,5%	100,0%
	% - medij	16,3%	16,5%	16,4%
	% - skupaj	7,8%	8,6%	16,4%
Skupaj		356	389	745
	% - kriminal	47,8%	52,2%	100,0%
	% - medij	100,0%	100,0%	100,0%
	% - skupaj	47,8%	52,2%	100,0%

N = 745; $\chi^2 = 30,442$; sig. = 0,000; c = 0,198

Opredeljene spremenljivke smo oblikovali tako, da so v kar največji meri že operacionalizirane in pripravljene za nadaljnjo analizo ter za preverjanje postavljenih domnev. Vendar pa je za potrditev domneve o sporni identifikaciji oseb potrebno na podlagi smernic iz teoretičnega dela oblikovati novo spremenljivko. Opredeljujemo, da sta pri identifikaciji sporni polna in delna identifikacija žrtve, domnevnega storilca in njunih sorodnikov, prijateljev, znancev ter prič v fazi preiskave. V primeru spolnih deliktov je identifikacija žrtve (četudi prek identifikacije osumljenca) nedopustna. Sporna pa je tudi identifikacija mladoletnika, ne glede na njegovo »vlogo« v prispevku. Ista določila veljajo tudi za identifikacijo s fotografijo. Na podlagi tega smo s pomočjo rekodiranja pridobljene vrednosti uvrstili v novo spremenljivko,

poimenovano sporna identifikacija³⁷. Pri analizi (Tabela 8.6) ugotovimo, da je v Slovenskih novicah spornih polnih identifikacij kar 47 odstotkov, v Delu pa bistveno manj, 28 odstotkov. Glede na rezultate lahko rečemo, da večina spornih identifikacij v Slovenskih novicah izhaja iz poročanja neposredno po storitvi kaznivih dejanj, ko je za Slovenske novice bolj značilno, da obiščejo sorodnike in prijatelje žrtev ter osumljencev. Delne identifikacije pa kažejo, da v nekaterih primerih vendarle obstaja poskus zaščite osebe, vendar je iz delne identifikacije, kot jo mi pojmuje, identifikacija obravnavanega posameznika vendarle posredno mogoča. Analiza kaže, da je pogostejša kršitev Slovenskih novic od Dela statistično značilna (sig. = 0,000), zato lahko **domnevo 1** potrdimo. Velja pa opozoriti, da tudi kršitve v Delu niso redke, deloma zato, ker, kot pravi novinarka POP TV Špela Šipek³⁸, tudi resni mediji, potem ko že drugi mediji objavijo ime in priimek osebe, tudi sami identificirajo žrtev.

Tabela 8.6: Povezanost med sporno identifikacijo osebe in medijem objave

		Medij objave		Skupaj
		Delo	Novice	
Sporna identifikacija	polna identifikacija	15	66	81
	% - identifikacija	18,5%	81,5%	100,0%
	% - medij	17,9%	47,1%	36,2%
	% - skupaj	6,7%	29,5%	36,2%
	delna identifikacija	8	12	20
	% - identifikacija	40,0%	60,0%	100,0%
	% - medij	9,5%	8,6%	8,9%
	% - skupaj	3,6%	5,4%	8,9%
	ni identifikacije	61	62	123
Skupaj	% - identifikacija	49,6%	50,4%	100,0%
	% - medij	72,6%	44,3%	54,9%
	% - skupaj	27,2%	27,7%	54,9%
		84	140	224
	% - identifikacija	37,5%	62,5%	100,0%
	% - medij	100,0%	100,0%	100,0%
	% - skupaj	37,5%	62,5%	100,0%

N = 224; $\chi^2 = 20,181$; sig. = 0,000; c = 0,287

³⁷ Spremenljivka sporna identifikacija ima kategorije (1-3):

1. polna identifikacija
2. delna identifikacija
3. ni identifikacije

Vrednosti te spremenljivke smo ugotavljali v primerih, ko je sporna identifikacija možna. To je v času preiskovalnega postopka (spremenljivka 3, kategorija 1) pri vseh osebah (spremenljivka 7, kategorije 1-8) razen pri sodnem osebju in neznanem storilcu. Poleg tega je sporna identifikacija mogoča tudi v primerih spolnega delikta (spremenljivka 4, kategorija 5) ne glede na to, katera faza postopka je, velja pa prav tako za osebe, ki pri spremenljivki 7 dosegajo vrednosti od 1 do 8, torej od osumljenca do priče. Sporna je tudi identifikacija mladoletnika (spremenljivka 5, vrednost 2) ne glede na fazo postopka ali na kaznivo dejanje. V vseh ostalih primerih smo opredelili manjkajočo vrednost.

³⁸ Na okrogli mizi Mediji in kršitev osebnostnih pravic v okviru X. Bled foruma pravnikov, diplomatov in partnerjev in 4. Dni mladih pravnikov z naslovom Osebnostne pravice v teoriji in praksi 16. 3. 2006.

Za preverjanje domneve 2 bomo proučevali povezanost med medijem in etičnimi kršitvami na področju objavljanja zasebnostno občutljivih informacij. Povezanost bomo ugotavljali s pomočjo pridobljenih informacij o objavi podatkov o zdravstvenem stanju in intimnosti ter spoštovanju domneve nedolžnosti. Pri 152 osebah, pri katerih bi bila kršitev intimnosti mogoča oz. najbolj verjetna³⁹, smo pri 19 osebah kršitev tudi opazili. 63 odstotkov kršitev je bilo v Slovenskih novicah, vendar ob tem velja omeniti, da je bilo v Slovenskih novicah več enot analize, tako da je v primerih obeh časnikov odstotek oseb, pri katerih so bile etične smernice kršene, zelo podoben (12 % v Delu in 13 % v Slovenskih novicah). Statistike (sig. = 0,802) kažejo, da kršitve niso odvisne od medija objave oz. da o povezanosti med obema spremenljivkama ne moremo govoriti in ne moremo potrditi naše domneve, da je v Slovenskih novicah več vdorov v posameznikovo intimo.

Tabela 8.7: Povezanost med sporno zaščito posameznikove intime in medijem objave

		Medij objave		Skupaj
		Delo	Novice	
Intima nezашčitena		7	12	19
	% - intima	36,8%	63,2%	100,0%
	% - medij	11,7%	13,0%	12,5%
	% - skupaj	4,6%	7,9%	12,5%
zaščitena		53	80	133
	% - intima	39,8%	60,2%	100,0%
	% - medij	88,3%	87,0%	87,5%
	% - skupaj	34,9%	52,6%	87,5%
Skupaj		60	92	152
	% - intima	39,5%	60,5%	100,0%
	% - medij	100,0%	100,0%	100,0%
	% - skupaj	39,5%	60,5%	100,0%

N = 152; $\chi^2 = 0,063$; sig. = 0,802; c = 0,020

Tudi pri analizi posegov v posameznikovo pravico do zasebnosti (Tabela 8.8) glede zdravja ne moremo govoriti o statistično značilni odvisnosti etičnih kršitev od medija objave, saj je signifikanca 0,590. Sicer pa smo ugotovili, da je število oseb, ki bi jih poročanje o njihovem zdravstvenem stanju utegnilo prizadeti, v obeh medijih enako (3), vendar s to razliko, da za Delo omenjene osebe predstavljajo 5 odstotkov vseh oseb, v Slovenskih novicah pa dobre 3 odstotke. To celo kaže, da so kršitve v Delu pogostejše, vendar, kot že omenjeno, o tem širše od analiziranega vzorca ne moremo sklepati. Lahko pa predvidevamo, da je takšen rezultat posledica tega, da Delo več

³⁹ Enote analize spremenljivke o intimnosti smo opredelili v prejšnjem podglavju.

poroča s samih sojenj, ko se zasebnost posameznikovega zdravstvenega stanja večkrat in bolj natančno razkriva, saj je prav zdravstveno stanje pogosto eden izmed osrednjih elementov bodisi obtožnice, še večkrat pa obrambe.

Tabela 8.8: Povezanost med spornim posegom v zdravstveno stanje in medijem

		Medij objave		Skupaj
		Delo	Novice	
Zdravje	nezasciteno	3	3	6
	% - zdravje	50,0%	50,0%	100,0%
	% - medij	5,0%	3,3%	3,9%
	% - skupaj	2,0%	2,0%	3,9%
	zasciteno	57	89	146
	% - zdravje	39,0%	61,0%	100,0%
	% - medij	95,0%	96,7%	96,1%
	% - skupaj	37,5%	58,6%	96,1%
Skupaj		60	92	152
	% - zdravje	39,5%	60,5%	100,0%
	% - medij	100,0%	100,0%	100,0%
	% - skupaj	39,5%	60,5%	100,0%

N = 152; $\chi^2 = 0,290$; sig. = 0,590; c = 0,044

Pri domnevi nedolžnosti (glej Tabela 8.9), ki smo jo ugotavljali samo pri osebah in v situacijah, kjer je ta možna, smo ugotovili, da so odstotkovno gledano kršitve domneve nedolžnosti enako pogoste v obeh časnikih (18 %). Rezultati so v obeh medijih tako podobni, da naše domneve, da je v Slovenskih novicah več tovrstnih kršitev, ne podpirajo (sig. = 0,997). Kaže, da so mediji enako nepozorni do upoštevanja domneve nedolžnosti in uporabe izrazov, ki so za to domnevo bistveni. Velja omeniti, da smo v analizi opazili tudi več primerov, ko je domneva nedolžnosti kršena le v naslovih, za katere velja, da so uredniško postavljeni. Tako lahko sklepamo, da medija uporabljata podobne pristope za pritegnitev bralcev, z bolj ali manj senzacionalističnim naslovom, v katerem urednikom očitno ni tako pomembno, ali nekoga že pred pravnomočno sodbo proglasijo za krivega, saj je v nadaljevanju besedila obrazloženo, da sodba npr. še ni pravnomočna. Vendar obstajajo tudi bralci, ki časopis le prelistajo in preberejo naslove ter si na njihovi podlagi ustvarijo mnenje. Čeprav bi nas ugotovitve, da je nespoštovanje domneve nedolžnosti v Delu prav tako pogosto kot v Slovenskih novicah, lahko presenetile, moramo opozoriti na nekatere raziskave in analize besedil, ki so bile opravljene v preteklosti in prav tako kažejo, da oba časnika v bolj ali manj enaki meri kršita to pomembno pravico. Nespoštovanje domneve nedolžnosti tudi s strani resnih medijev je na primeru domnevnih mučiteljev mačk iz kranjske gimnazije npr. ugotovila Melita Župevc (2003).

Tabela 8.9: Povezanost med spoštovanjem domneve nedolžnosti in medijem objave

		Medij objave		Skupaj
		Delo	Novice	
domneva nedolžnosti se krši		19	15	34
	% - domneva nedolžnosti	55,9%	44,1%	100,0%
	% - medij	18,1%	18,1%	18,1%
se upošteva		86	68	154
	% - domneva nedolžnosti	55,8%	44,2%	100,0%
	% - medij	81,9%	81,9%	81,9%
	% - skupaj	45,7%	36,2%	81,9%
Skupaj		105	83	188
	% - domneva nedolžnosti	55,9%	44,1%	100,0%
	% - medij	100,0%	100,0%	100,0%
	% - skupaj	55,9%	44,1%	100,0%

N = 188; $\chi^2 = 0,000$; sig. = 0,997; c = 0,000

Glede na to, da značilne povezanosti med medijem objave in kršitvijo pravice do intime in do zasebnosti zdravja ter domneve nedolžnosti, nismo ugotovili, **domneve 2**, da je v Slovenskih novicah več kršitev na tem področju, ne moremo potrditi.

V Slovenskih novicah so prispevki o kaznivih dejanjih na prvi pogled opazno bolj opremljeni s fotografijami kot v Delu. To potrjuje tudi naša analiza, ki v Tabeli 8.10 kaže na to, da je v Slovenskih novicah več (14 %) nastopajočih oseb identificiranih s fotografijami kot v Delu (7 %). Ugotovitev, da je v Slovenskih novicah več identifikacijskih fotografij, lahko tudi posplošimo (sig. = 0,002)

Tabela 8.10: Povezanost med objavo identifikacijskih fotografij in medijem objave

		Medij objave		Skupaj
		Delo	Novice	
Fotografija identifikacija		26	56	82
	% - fotografija	31,7%	68,3%	100,0%
	% - medij	7,3%	14,4%	11,0%
brez		330	333	663
	% - fotografija	49,8%	50,2%	100,0%
	% - medij	92,7%	85,6%	89,0%
	% - skupaj	44,3%	44,7%	89,0%
Skupaj		356	389	745
	% - fotografija	47,8%	52,2%	100,0%
	% - medij	100,0%	100,0%	100,0%
	% - skupaj	47,8%	52,2%	100,0%

N = 745; $\chi^2 = 9,546$; sig. = 0,002; c = 0,112

Za našo analizo so bistvene identifikacijske fotografije, ki kršijo posameznikovo pravico do zasebnosti. Pri spornosti identifikacijskih fotografij smo uporabili ista merila kot pri spornosti identifikacije in tako oblikovali novo spremenljivko (sporna identifikacija s fotografijo) na obravnavanih etičnih načelih⁴⁰. Ugotovili smo, da je v Slovenskih novicah spornih identifikacijskih fotografij bistveno več (14 % vseh primerov, v katerih je sporna identifikacija s fotografijo mogoča) kot v Delu (7 %). Vendar pa naših ugotovitev ne moremo posplošiti, ker bi bilo tveganje preveliko (sig. = 0,139), zato domneve, da je v Slovenskih novicah več spornih identifikacij s fotografijami, ne moremo potrditi.

Tabela 8.11: Povezanost med sporno objavo identifikacijskih fotografij in medijem

		Medij objave		Skupaj
		Delo	Novice	
Sporna identifikacija s fotografijo	identifikacija	6	19	25
	% - identifikacija	24,0%	76,0%	100,0%
	% - medij	7,1%	13,6%	11,2%
	% - skupaj	2,7%	8,5%	11,2%
	ni identifikacije	78	121	199
	% - identifikacija	39,2%	60,8%	100,0%
Skupaj	% - medij	92,9%	86,4%	88,8%
	% - skupaj	34,8%	54,0%	88,8%
	% - identifikacija	84	140	224
	% - medij	37,5%	62,5%	100,0%
	% - skupaj	100,0%	100,0%	100,0%
	% - identifikacija	37,5%	62,5%	100,0%
	% - skupaj	37,5%	62,5%	100,0%

N = 224; $\chi^2 = 2,188$; sig. = 0,139; c = 0,089

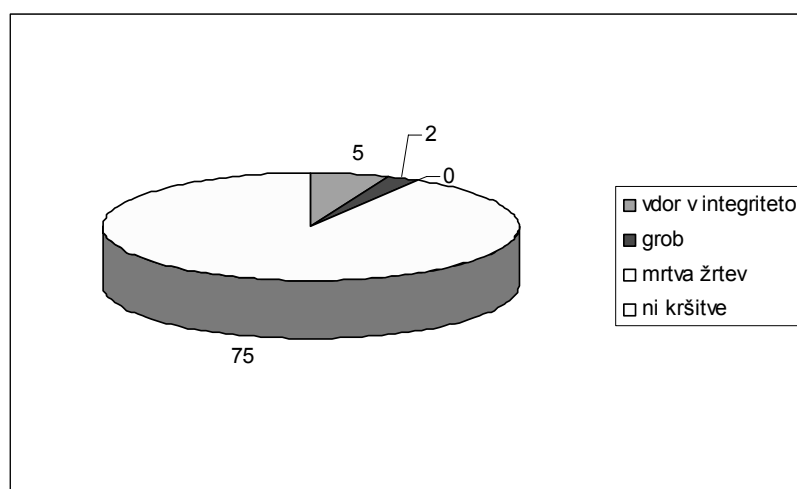
Drugi element naše domneve 3 se nanaša na vsebino fotografije, ki je lahko sporna ne le iz vidika identifikacije, pač pa tudi širše, iz vidika poseganja v posameznikovo duševno integriteto. Ker so kršitve, ugotovljene v obeh medijih, relativno redke, kot je vidno v Grafu 8.3, smo ustvarili novo spremenljivko, v katero smo združili različne posege v duševno integriteto s fotografijo v skupno kategorijo kršitev.

⁴⁰ Spremenljivka sporna identifikacija s fotografijo ima kategorije (1-2):

1. identifikacija
2. ni identifikacije

Vrednosti te spremenljivke smo ugotavljali v primerih, ko je sporna identifikacija s fotografijo možna, to je v času preiskovalnega postopka (spremenljivka 3, kategorija 1) pri vseh osebah (spremenljivka 7, kategorije 1-8) razen pri sodnem osebju in neznanem storilcu. Poleg tega je sporna identifikacija mogoča tudi v primerih spolnega delikta (spremenljivka 4, kategorija 5) ne glede na to, katera faza postopka je, velja pa prav tako za osebe, ki pri spremenljivki 7 dosegajo vrednosti od 1 do 8, torej od osumljenca do priče. Sporna je tudi identifikacija mladoletnika (spremenljivka 5, vrednost 2) ne glede na fazo postopka ali na kaznivo dejanje. V vseh ostalih primerih smo opredelili manjkajočo vrednost.

Graf 8.3: Število posegov v integriteto in dostojanstvo z objavo fotografije

Ugotovimo lahko (Tabela 8.12), da je v Slovenskih novicah opazno več kršitev (11 % vseh objavljen identifikacijskih fotografij) kot v Delu (4 %), vendar razlika ni dovolj velika, da bi lahko na njeni podlagi dejali, da Slovenske novice pogosteje kršijo zasebnost s posegom v posameznikovo duševno integriteto s fotografijami, saj signifikanca (kot je razvidno iz Tabele 8.12) znaša 0,300.

Tabela 8.12: Povezanost med sporno vsebino fotografij in medijem objave

	Medij objave		Skupaj
	Delo	Novice	
Vsebina fotografije kršitev	1	6	7
% - vsebina	14,3%	85,7%	100,0%
% - medij	3,8%	10,7%	8,5%
% - skupaj	1,2%	7,3%	8,5%
ni kršitve	25	50	75
% - vsebina	33,3%	66,7%	100,0%
% - medij	96,2%	89,3%	91,5%
% - skupaj	30,5%	61,0%	91,5%
Skupaj	26	56	82
% - vsebina	31,7%	68,3%	100,0%
% - medij	100,0%	100,0%	100,0%
% - skupaj	31,7%	68,3%	100,0%

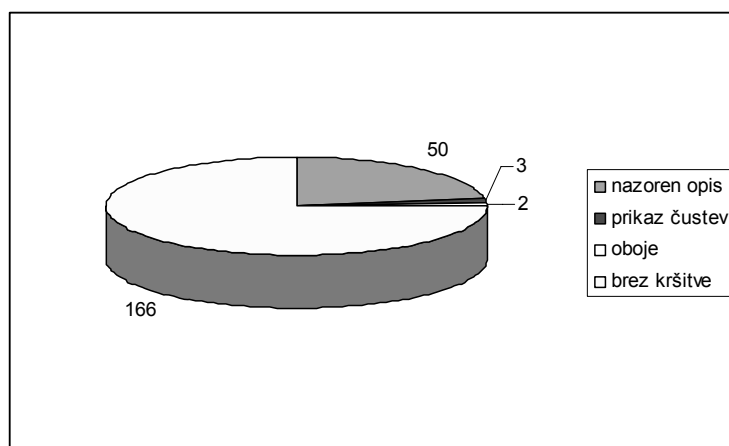
N = 82; $\chi^2 = 1,073$; sig. = 0,300; c = 0,114

Čprav lahko trdimo, da je v Slovenskih novicah več nastopajočih oseb v prispevkih o kaznivih dejanjih identificiranih tudi s fotografijo, pa kršitve pri identifikacijskih fotografijah niso toliko pogostejše kot v Delu, da bi lahko na njihovi podlagi trdili, da v Slovenskih novicah na tem področju pogosteje kršijo pravice zasebnosti. Naše

domneve 3, da so v Slovenskih novicah kršitve etike zasebnosti z objavo fotografij pogostejše kot v Delu, ne moremo potrditi.

Pri preučevanju načina pisanja v prispevkih, pri katerem se osredotočamo na posege v posameznikovo duševno integriteto in dostojanstvo, smo ugotovili, da so pogosti predvsem zelo natančni opisi kaznivih dejanj, ki lahko prizadenejo vpletene osebe, zlasti žrtve, ki morajo prek medijskih prispevkov znova podoživljati travme napada. Ker so na drugi strani prikazi čustvovanja vpletениh oseb precej bolj redki, (kot je razvidno iz Grafa 8.4), smo za nadaljnjo analizo vrste posegov v dostojanstvo in integriteto posameznika združili v novo spremenljivko, poimenovano poseg v dostojanstvo, pri kateri ločimo med kršitvami dostojanstva in posegi v integriteto ter spoštovanjem teh osebnostnih pravic.

Graf 8.4: Pogostost posega v dostojanstvo in duševno integriteto z načinom pisanja

Naša zadnja **domneva 4** je, da v Slovenskih novicah pogosteje posegajo v posameznikovo duševno integriteto in dostojanstvo. Na podlagi preučevanega spornega natančnega opisa kaznivega dejanja oz. čustev posameznika v prispevku lahko na nivoju našega vzorca (kot kaže Tabela 8.13) ugotovimo, da je v Delu pri 23 odstotkih nastopajočih oseb, kjer so možne tovrstne kršitve, do njih tudi prišlo, medtem ko je v Slovenskih novicah ta odstotek višji in znaša 26 odstotkov. Kljub razlikam in dejansko ugotovljenim pogostejšim kršitvam v Slovenskih novicah pa ta razlika ni tako velika, da bi lahko na njeni podlagi sklepali, da tudi v splošnem velja, da Slovenske novice večkrat posegajo v posameznikovo dostojanstvo pri poročanju o kazenskih zadevah, saj signifikanca pri Pearsonovem hi kvadrat testu znaša 0,553. Tako naše domneve ne moremo s statistično zadovoljivo gotovostjo potrditi.

Tabela 8.13: Povezanost med posegom v dostojanstvo in integriteto ter medijem

		Medij objave		Skupaj
		Delo	Novice	
Poseg v dostojanstvo kršitev		22	33	55
	% - dostojanstvo	40,0%	60,0%	100,0%
	% - medij	22,9%	26,4%	24,9%
	% - skupaj	10,0%	14,9%	24,9%
ni kršitve		74	92	166
	% - dostojanstvo	44,6%	55,4%	100,0%
	% - medij	77,1%	73,6%	75,1%
	% - skupaj	33,5%	41,6%	75,1%
Skupaj		96	125	221
	% - dostojanstvo	43,4%	56,6%	100,0%
	% - medij	100,0%	100,0%	100,0%
	% - skupaj	43,4%	56,6%	100,0%

N = 221; $\chi^2 = 0,352$; sig. = 0,553; c = 0,040

Glede na naše ugotovitve v Slovenskih novicah večkrat kot v Delu posegajo v posameznikovo zasebnost s tem, da posameznika, ki je nekako povezan s kaznivim dejanjem, v prispevku identificirajo, še preden je identifikacija dovoljena. Pri ostalih preučevanih elementih poseganja v posameznikovo zasebnost in etičnih kršitvah na tem področju pa nismo ugotovili bistvenih, statistično značilnih razlik med obema medijema, čeprav smo jih na podlagi predpostavke, da so Slovenske novice resen, Delo pa rumen časopis, pričakovali. Naše osrednje teze, da so v Slovenskih novicah kršitve etike zasebnosti pri poročanju o kazenskih zadevah pogostejše, tako ne moremo potrditi.

Majhne razlike med obravnavanima medijema so še bolj presenetljive, ker je v Slovenskih novicah več prispevkov, predvsem o krvavih kaznivih dejanjih, o katerih novinarji poročajo več dni skupaj po samem dogodku. Tematika prispevkov v Delu pa se bistveno razlikuje, saj je več pozornosti namenjene gospodarskemu kriminalu in korupciji ter sojenjem. Pri slednjih je že tako manj kršitev, saj so meje dopustnega precej bolj ohlapne. Velja pa še omeniti, da v obravnavanem vzorcu v nobenem mediju nismo našli kršitve, ki bi lahko za posameznika imele posebej hude posledice, kot je npr. identifikacija žrtev spolnega napada ali fotografija mrtve žrtve.

Za preveritev naših nekoliko presenetljivih ugotovitev bomo naredili še kvalitativno analizo oz. študijo primerov.

8.4 KVALITATIVNA ANALIZA

S kvalitativno metodo se bomo lotili prispevkov, v katerih je glede na tematiko verjetnost etičnih kršitev največja. Primerjali bomo, kako pravico do zasebnosti spoštujejo novinarji Dela in Slovenskih novic.

PRIMER 1: Za analizo bomo vzeli umor Darinke Končan, o katerem poročajo Slovenske novice in Delo dan za storjenim zločinom, 13. decembra 2004. Posamezniki so glede svoje zasebnosti najbolj občutljivi v fazi preiskave, saj je takrat časovna oddaljenost od zločina (ki je za žrtve in njihove sorodnike boleča) najmanjša. Poleg tega so v tej fazi pred obtožnico določila glede varovanja zasebnosti najstrožja. Tako predpostavljamo, da so kršitve etike zasebnosti najbolj pogoste prav pri poročanju o predkazenskih postopkih, še preden je zoper osumljenca spisana obtožnica. Zato se bomo v prvem primeru osredotočili na poročanje o kaznivih dejanjih, ki so še v fazi kriminalistične preiskave.

V Slovenskih novicah je na prvi strani napovedan prispevek o umoru Darinke Končan. Že prek naslova »Pustila ga je, pa jo je ustrelil« avtorja Boruta Perka⁴¹ je opaziti etično sporen senzacionalističen napis čez naslov »krvavo«, ki nakazuje, da je umor v besedilu podrobno opisan. Isti dan je bil tudi v Delu prispevek o istem umoru s prav tako spornim naslovom »Mnogi sosede so ga celo videli, ko je streljal na Darinko« avtorice Damjane Stamejčič⁴². V oči bode uporaba osebnega imena Darinka, kar je po mojem mnenju nespoštljivo do žrtve.

Očitna je identifikacija žrtve in osumljenca ter njune mladoletne hčere s polnim imenom v Slovenskih novicah:

V soboto je malo po poldnevu 38-letni Jože Dolšak ustrelil svojo nekdanjo zunajzakonsko partnerico, 32-letno Darinko Končan – streljanje je v grozi opazovala tudi njuna 16-letna hči Sabina, ki je z mamo bežala pred očetom – Darinka, ki je dobila v glavo tri strele, je po nekaj urah v celjski bolnišnici umrla, Dolšak, ki je po streljanju zbežal, pa se je zvečer sam predal

⁴¹ Borut Perko: Pustila ga je, pa jo je ustrelil (Slovenske novice, 13. 12. 2004, stran 3).

⁴² Damjana Stamejčič: Mnogi sosede so ga celo videli, ko je streljal na Darinko (Delo, 13. 12. 2004, stran 7).

celjskim policistom. /.../ Bežali sta pred Jožetom Dolšakom, Darinkinim (nekdanjim?) zunajzakonskim partnerjem in očetom Sabine, 16-letne dijakinje trgovske šole v Celju.

V Delu mladoletna hči ni polno identificirana, vendar je vključena v zgodbo in njena identifikacija je jasna že z navedbo drugih podatkov. Opazimo lahko tudi nekonsistentnost s prispevkom v Slovenskih novicah, in sicer o starosti hčerke:

/.../ je 38-letni Jože Dolšak s pištolo streljal za svojo 32-letno zunajzakonsko družico Darinko Končan, ki je skušala pred nasilnežem pobegniti in se skriti, vendar jo je na bližnjem šolskem igrišču hudinjske šole dohitel, jo ob navzočnosti 14-letne hčerke ustrelil v glavo in telo ter s kraja zločina pobegnil.

Identifikacija žrtve je etično sporna, saj je pomembno ščititi zasebnost umrle osebe in njeno dostojanstvo. Prav tako je sporna identifikacija domnevnega storilca (tudi s fotografijo v obeh časnikih), ki je šele osumljenec. Tudi tega avtorja ne upoštevata, saj z gotovostjo opisujeta, kako se je zgodil umor in ne upoštevata domneve nedolžnosti. Še posebej pa je sporna identifikacija mladoletne osebe z opisom njenega duševnega stanja v Slovenskih novicah, ki je poseg v njeno duševno integriteto. Takšna identifikacija in razgaljenost v javnosti lahko posameznikom, ki so preživeli veliko travmo, povzroča še dodatne travme. Identifikacija mladoletnice se nadaljuje z navedbo šole, ki jo obiskuje, s čimer lahko novinar povzroči še dodatno škodo, saj bo mladoletnica pred vsemi, tudi tistimi, ki je pred tem niso poznali, ožigosana.

Avtorja nadaljujeta z natančnim opisom dogajanja, kakršno naj bi bilo po pričevanjih očividcev. V obeh prispevkih lahko opazimo številne informacije, ki temeljijo na podlagi pričevanj in domnev. Te so v Slovenskih novicah zapisane kot dejstvo, v Delu pa v nekaterih primerih bolj etično primerno pospremljene z besedicami *bojda, menda*.

Slovenske novice:

Pred blokom ju je ujel. Odjeknili so strelji, takoj nato so sončno soboto opoldne razparali kriki dekleta: »Mama mama!« Osemintridesetletni Dolšak je šest let mlajšo Darinko – vsi trije so šele nekaj mesecev živeli v četrtem nadstropju stolpiča v Ulici frankolovskih žrtev 13 – najprej s pištolo ustrelil v čeljust. Zgolj srečno naključje je bilo, da krogle niso zadele kakšnega otroka, mladostnika ali odraslega, ki jih je bilo v sončnem zimskem opoldnevu veliko pred blokom. Kroglja, ki jo je Dolšak izstrelil v teku, se je zabila v fiat, parkiran pred blokom. Darinka je bežala med bloki, menda med begom vpila, naj ji kdo pomaga, jo skrrije ali reši pred pobesnelim

Dolšakom, a pomoči ni bilo /.../ Darinka je bežala proti hudinjski osnovni šoli. Pred roketnim golom na šolskem igrišču jo je ujel. Padla je po tleh, klečala je, Dolšak pa jo je prijel okoli vratu in ji od blizu v glavo izstrelil še dva strela.

Delo:

Sicer pa sta Jože Dolšak in Darinka Končan skupaj s 14-letno hčerko živela v zunajzakonski skupnosti, ki so jo po pripovedovanju sosedov dostikrat pretresali glasni prepiri in nasilniško obnašanje partnerja. Nazadnje je bilo za mater in hčerko bojda precej hudo pred mesecem dni, ko sta Jožetu povedali, da se bosta odselili. Podivjal je in jima grozil, hčerko tudi ranil po vratu, da je iskala zdravniško pomoč. V soboto sta menda prišli na Hudinjo le še po stvari, ko jima je pričel Jože groziti s pištolo. Nesrečna Darinka je skupaj s hčerko pobegnila iz stanovanja in iz bloka ter se pred podivjanim partnerjem, ki je za njo streljal iz pištole, skušala skriti med boki. V neposredni bližini bloka je padla, vendar se je pobrala in skupaj s hčerko bežala naprej proti šolskem igrišču. Ko je prišla do golovih vrat, jo je nasilnež ujel. V prisotnosti hčerke, ki je nenehno vpila le: »Mama, mama,« a ji je mlad fant, ki je bil takrat na igrišču, hipoma zakril oči pred strašnim prizorom, je Jože Dolšak s tremi strelmi zadel Darinko Končan v glavo in telo, potem pa z belim golfom pobegnil v neznano.

Menim, da je tako natančen opis dogajanja nepotreben za funkcijo obveščanja. Predvsem je sporna navedba o kriku dekleta, ki je v obeh prispevkih, saj s tem avtorja spet bistveno posegata v njeno duševno integriteto. Takšen opis dogodkov pa ogroža tudi dostojanstvo mrtve osebe, ki mora biti kljub temu še vedno deležna spoštovanja človeškega dostojanstva.

Sporne v obeh prispevkih so tudi fotografije. Še posebej neokusna je fotografija krvi na prizorišču zločina v Slovenskih novicah, ki je podnapisana: »Darinkina kri na igrišču hudinjske osnovne šole.« Način uporabe osebnega imena in fotografija močno posegata v dostojanstvo, ki se ne konča s smrtjo. Tudi v Delu je fotografija s prizoriščem zločina, kjer je še vidna kri, pod njo pa piše »Na šolskem igrišču je padla pod streli«. Tako je tudi ta fotografija, ki je v Delu ne bi pričakovali, sporna. Nekoliko ustrenejša se zdi zgolj zaradi oddaljenosti, saj je kri slabše vidna. Vendar to ni opravičilo za objavo.

PRIMER 2: Kot drugi primer smo za analizo vzeli poročanje o sojenju za umor Marka Šauperla, o katerem sta časnika pisala 21. januarja 2006. Za ta primer smo se odločili, ker so meje etičnega po vloženi obtožnici, bolj ohlapne. Predvsem se to

pozna pri identifikaciji, ki ni več sporna, razen v primerih mladoletnih oseb in žrtev spolnega nadlegovanja. Kljub temu smo v obeh prispevkih, »Brez besed zabodel pastorka v hrbet« Mihe Rubina v Delu⁴³ in »Prasica, zdaj bom še tebe!« Osteja Bakala v Slovenskih novicah⁴⁴, našli vrsto etično spornih podatkov.

Prva težava je že v identifikaciji mladoletne osebe, vpletene v umor. V Slovenskih novicah piše: »Potem naj bi napadel še ženo Jolando, vendar je posredoval komaj 15-letni sin Jernej, ki je napadalca zabodel v hrbet«. Podobna sporna identifikacija je tudi v Delovem prispevku: »Oče nas je večkrat pretepal, še zlasti Marka, ker ga ni maral, je na sodišču povedal njegov 15-letni sin Jernej«. Mladoletne osebe, ki je bila priča umora, novinarji niso zaščitili. Vendar, ker podatki izhajajo iz pričevanja na glavni obravnavi, je odgovornost tudi na strani sodišča, ki bi moralo pričanje mladoletnika zapreti pred javnostjo.

V Slovenskih novicah so izbrali zelo senzacionalističen naslov: »Prasica, zdaj bom še tebe!« V Delu naslov ni sporen v omenjenem smislu, je pa kršena domneva nedolžnosti. Nadaljnja vsebina je senzacionalistična tudi v Delu. Poročilo o umoru je namreč zapisano kot zgodba s številnimi podrobnostmi, ki posegajo v posameznikovo duševno integriteto, predvsem v integriteto 15-letnega mladoletnika in njegove matere, katere žalost povzema avtor:

'Marko je prišel na obisk po 15. uri. S polbratom Gregorjem sta se v sobi igrala za računalnikom, tedaj pa je vanjo nenadoma planil mož in ga zabodel v hrbet,' je med jokom povedala Radinova in pogledala moža na zatožni klopi: 'Se spomniš, kaj je rekel takrat? Rekel ti je: 'Stojan, kaj delaš, kaj si mi naredil?' Jaz sem potem prijela sina in videla, da je na tleh vse krvavo, Marko pa mi je rekel 'Mama, ne sekiraj se.'

Podobno je tudi v Slovenskih novicah, kjer beremo:

'Ko ga je zabodel, je Marko še vstal in ga vprašal, kaj počne. Preden je umrl, mi je sin dejal, naj se ne sekiram, Stojan pa se je drl name: 'Prasica, zdaj bom še tebe'.

PRIMER 3: Kot tretji primer smo vzeli poročanje o sojenju za spolno zlorabo otroka 25. januarja 2006. Ta primer smo izbrali namenoma zato, ker je avtorica prispevkov o

⁴³ Miha Rubin: Brez besed zabodel pastorka v hrbet (Delo, 21. 1. 2006, stran 7).

⁴⁴ Oste Bakal: »Prasica, zdaj bom še tebe!« (Slovenske novice, 21. 1. 2006, stran 7).

zločinu v obeh časnikih Olga Cvetek. Želimo namreč ugotoviti, ali se pisanje za Slovenske novice in Delo med seboj razlikuje.

V prispevku v Delu z naslovom »Krika na pomoč ni slišal nihče«⁴⁵ in v prispevku Slovenskih novic »Oče je zlorabljal, mati ji ne verjame«⁴⁶ je osrednja etična norma, to je zaščita žrtve pred identifikacijo, spoštovana. Kot smo opazili v prispevkih, ki smo jih analizirali v kvantitativni analizi, je takšna tudi običajna praksa obeh medijev. Težava v obeh prispevkih pa je v ta, da avtorica želi čim bolj živo opisati dogajanje oziroma kaznivo dejanje. V Delu je zapisano:

V hčerkinu sobo je ponoči prihajal od leta 1997 do oktobra 2000, zgolj otipavanje krhkega otroškega telesa pa mu kmalu ni bilo dovolj. Dekletce ga je moralo zadovoljevati, nato jo je začel še posiljevati.

Z istimi besedami so dogodki opisani tudi v Slovenskih novicah. Takšne podrobnosti so za informativno funkcijo nepotrebne, hkrati pa bistveno posegajo v duševno integriteto in dostojanstvo žrtve, ne glede na to, da ta v prispevkih ni identificirana. Morda želi avtorica s tem opozoriti na problematiko spolnega nasilja, vendar menim, da takšno pisanje verjetno ne bo nobene druge žrtve opogumilo, da se po sodni poti spoprime z nadlegovalcem, saj preveč posega v intimo žrtve, ki tako pri opisu kaznivih dejanj in v branju prispevkov znova in po nepotrebnem trpi. V bralcih pa vzbuja grozo, zgražanje in gnus.

Tudi pisanje o posledicah, ki ga je takšno ravnanje pustilo takrat še mladoletni deklici, je v obeh prispevkih podobno in ni mogoče najti razlike v načinu upovedovanja. To je bistveno negativno nastrojeno proti domnevnemu storilcu, za katerega avtorica očitno ne pusti trohice dvoma za morebitno nedolžnost, čeprav je načelo nedolžnosti do pravnomočne sodbe ne le etična, ampak celo pravna zahteva.

Lahko ugotovimo, da je ista avtorica v obeh prispevkih pisala zelo podobno in da se pisanje glede posega v zasebnost posameznikov ne razlikuje. Ta ugotovitev nasprotuje naši tezi, da so v Slovenskih novicah prispevki večkrat in bolj etično sporni od prispevkov v Delu.

⁴⁵ Olga Cvetek: Krika na pomoč ni slišal nihče (Delo, 25. 1. 2006, stran 7).

⁴⁶ Olga Cvetek: Oče je zlorabljal, mati ji ne verjame (Slovenske novice, 25. 1. 2006, stran 7).

8.5 SKLEPNE UGOTOVITVE IN RAZPRAVA

V prispevkih kronike v Slovenskih novicah močno prevladuje poročanje o kaznivih dejanjih umora. V Delovih prispevkih prostor najdejo zelo raznolika kazniva dejanja, vendar so prispevki o umorih bistveno obsežnejši od ostalih. To ni presenetljivo, saj – kot v splošnem ugotavlja Taylor (1998: 117) – večino bralcev privlačijo skrivnostni in izredno kruti umori brez očitnega povoda. Da bi sledili temu, kar bralce domnevno zanima, poskušajo tudi novinarji Dela objaviti čim več podrobnosti, kar pa je velika grožnja zasebnosti posameznikov, saj smo prav v tovrstnih prispevkih našli največ spornih posegov v zasebnost.

Čeprav je v Slovenskih novicah več prispevkov o hudih kaznivih dejanjih, saj o njih pogosto poročajo več dni zapored, nismo ugotovili, da bi Slovenske novice bolj posegale v zasebnost kot prispevki v Delu. Primeri dokazujejo, da tudi v Delu novinarji pogosto kršijo etična načela zasebnosti. Bistvenih razlik, ki bi dokazovale, da je v Slovenskih novicah več kršitev, nismo ugotovili. Na podlagi ugotovitev bi lahko sklepali, da se na področju poročanja o predvidoma bralcem zanimivih kaznivih dejanjih, ki se zgodijo v Sloveniji, resni in rumeni časopis ne razlikujeta. Kot sta že pred desetletjem ugotovila Koširjeva in Ranfl (1996: 39), se lastnosti komercialnih in elitnih medijev že tako prepletajo, da na Slovenskem ne moremo več najti razširjenega množičnega občila, ki bi ga brez zadržkov uvrstili v razred resnih in kakovostnih obveščevalcev javnosti.

Glede na to, da je naklada Slovenskih novic najvišja med slovenskimi dnevniki in da v primerjavi z dnevniki, ki jih obravnavamo kot resne, pridobivajo vse več bralcev, kaže, da tudi resnejši časopisi, vključno z Delom, v želji po večji branosti sledijo formulam popularnejših medijev. Bojazen, da se bodo resni časopisi zgledovali po najbolj prodajanem časniku in zniževali raven svojega pisanja, sta izrazila tudi Branka Bezjak in Matija Stepišnik (2004).

Vendar opozarjamo, da smo analizirali samo kazniva dejanja, ki so se zgodila v Sloveniji, saj je v Slovenskih novicah veliko tragičnih zgodb o kaznivih dejanjih, ki so se zgodila v tujini, kjer so kršitve etike zasebnosti velike, vključno s fotografijami

mrtvih žrtev. Na tem področju je razlika z Delom že ob površni primerjavi očitna, vendar bi bilo pri etični analizi teh prispevkov treba upoštevati dejavnik oddaljenosti in tudi to, da Slovenske novice le povzemajo pisanje tujih medijev.

Primere kaznivih dejanj, kakršni so spolni delikti, kjer obstaja možnost hudih psihičnih posledic žrtev zaradi vdora v zasebnost, tako v Delu kot Slovenskih novicah, kjer bi zaradi njihovega »slovesa« takšne kršitve pričakovali, obravnavajo zelo previdno. Opažamo, da je zasebnost žrtev v teh primerih dokaj dobro varovana v obeh časnikih, čeprav moramo opozoriti na preveč podrobnosti v prispevkih, ki posegajo v dostojanstvo in duševno integriteto.

Za pomoč pri interpretaciji ugotovitev raziskave smo zaprosili tudi novinarja, ki se vsakodnevno v praksi pri poročanju o kaznivih dejanjih soočata z etičnimi dilemami. Novinarka Dela Špela Žabkar⁴⁷ in novinar Slovenskih novic Boštjan Fon⁴⁸ kot dopisnika z Gorenjske nemalokrat poročata o istem kaznivem dejanju. In pri tem, kot je prepričana Žabkarjeva, razlik med prispevki o kaznivih dejanjih v Delu in v Slovenskih novicah, razen v dolžini in nekaterih malenkosti, ni. Prav tako ne opaža, da bi bilo poročanje o kaznivih dejanjih v Slovenskih novicah senzacionalistično.

Oba novinarja pojasnjujeta, da želita o posameznem dogodku dobiti čim več informacij, in če so te zanesljive, jih tudi vključita v prispevek, razen v izjemnih primerih, ko bi z objavo informacij utegnili škodovati posamezniku. Tako je tudi z identifikacijo oseb v prispevkih. Kot je poudaril Fon, je običajno tako, da ko si v točnost svojih podatkov prepričan, uporabiš celotno ime, velikokrat tudi z uporabo besedne zveze »izvedeli smo, da naj bi bil«. Podobno se odloča tudi Žabkarjeva, ki pravi: »Če z gotovostjo izvem ime in priimek, ga tudi zapišem.«

Ugotovitve raziskave nas napeljujejo k zaključku, da oba medija želita pritegniti bralce s čim bolj privlačnim in zanimivim načinom pisanja, pri čemer med njima ni bistvenih razlik. Tako moramo zavreči našo glavno tezo, saj bistvenih razlik pri poseganju v zasebnost oseb, vpletenih v kazniva dejanja, v prispevkih Dela in Slovenskih novic nismo ugotovili.

⁴⁷ Intervju z novinarko Špelo Žabkar je v Prilogi D.

⁴⁸ Intervju z novinarjem Boštjanom Fonom je v Prilogi E.

Kako zagotoviti, da bodo mediji spoštovali pravico posameznikov do zasebnosti? Pravica do zasebnosti v Sloveniji ni doktrinarno razrešena, pravi Andraž Teršek⁴⁹ iz Pravne fakultete v Ljubljani, ki meni, da mora ustavno pravo meje med pravico do obveščenosti in pravico do zasebnosti natančno določiti, tako da bo vsak novinar vedel, kje se zasebnost konkretne osebe začne in kje konča.

Bertrand (2003) na drugi strani opozarja na etično odgovornost medijev in novinarjev ter na sisteme medijske odgovornosti, ki spodbujajo spoštovanje poklicnih etičnih načel. Kot osrednji sistem medijske odgovornosti navaja visoko izobrazbo novinarjev, pri čemer bi morali kakovostni mediji zaposlovati samo ljudi z visoko univerzitetno izobrazbo. Če ti sistemi ne delujejo, prizadetim posameznikom preostanejo pritožbe na novinarsko častno razsodišče ali odškodninske tožbe. Prav slednje bi vendarle lahko prinesle tudi določeno pravno mejo o tem, kakšen poseg v zasebnost s strani medijev je še dovoljen.

⁴⁹ Na okrogli mizi Mediji in kršitev osebnostnih pravic v okviru X. Bled foruma pravnikov, diplomatov in partnerjev in 4. Dni mladih pravnikov z naslovom Osebnostne pravice v teoriji in praksi, 16. 3. 2006.

9. SKLEP

Dela in Slovenskih novic se še vedno drži prepričanje, da je prvi resen časnik, ki etično nesporno poroča o pomembnih temah, drugi pa rumen in senzacionalističen časnik za velike množice ljudi, ki v časopisih iščejo tudi razvedrilo in jih zanima predvsem kronika. Zato smo predpostavljali, da obstajajo očitne razlike med obema medijema pri spoštovanju etike zasebnosti, ko poročata o kazenskih zadevah.

Menim, da je analiza vsaj na področju varstva zasebnosti pri poročanju o kaznivih dejanjih, kjer bi se razlika o resnem in rumenem tisku morala najhitreje opaziti, pokazala, da medijev ni mogoče kategorično opredeliti za resne oz. za rumene. Kot ugotavlja tudi Marko Milosavljevič,⁵⁰ je v Sloveniji težko določiti, kateri tisk je kvaliteten, saj so vsi mediji postali mešanica resnega in rumenega tiska. Tako ni mogoče govoriti o kakovostnem mediju v celoti, kakovostni pa so posamezni novinarji, uredniki in vsebine, je prepričan Milosavljevič.

Analiza kaže, da med Delom in Slovenskimi novicami ni bistvenih razlik, kar zadeva spoštovanje pravice do zasebnosti na področju kronike. Menim, da sta se premika zgodila na dveh nivojih. Prvi se je zgodil pri Delu, ki kaže znake senzacionalizma in usmerjenosti v zadovoljevanje interesov množice, da bi tako pridobil bralstvo. Tudi t. i. resni tisk sledi komercialnim načelom in pritiskom lastnikov po večjem dobičku. Tako popušča interesu množice in jo zadovoljuje s čim bolj podrobnimi zgodbami o kriminalu, ki se kaže kot ena najbolj priljubljenih tematik medijskega občinstva.

Po drugi strani pa menim, da tudi Slovenske novice prav tako iz komercialnih razlogov ne posegajo popolnoma neetično in brezčutno v posameznikovo zasebnost. Tak pristop bi namreč lahko zaradi neokusnosti in brezsrčnosti morebiti odvrnilo nekatere bralce. Menim, da sta se časnika srečala nekje na sredini in ustvarila za njiju primerno mejo spoštovanja pravice do zasebnosti, ki je z vidika branosti, oglaševalcev in dobička najučinkovitejša. Človek, bodisi običajen posameznik, ki se zaradi nesrečne situacije znajde pod žarometi javnosti, bodisi novinar, ki mora nositi

⁵⁰ V oddaji Pod žarometom z naslovom Javno o zasebnosti na TVS 1, 1. 3. 2005.

posledice svojega dela, je v tej kapitalistični bitki za tržni delež in dobičke lastnikov postavljen v ozadje.

Ob tem se lahko podobno kot Holley (1999: 192) vprašamo, kaj bi se zgodilo, če mediji ne bi več želeli pokrivati zločina na takšen način kot sedaj? Bi zločin še vedno dvignil toliko prahu v skupnosti in ali bi ga mediji?

10. LITERATURA IN VIRI

1. Alan, Jeff (2001) *Responsible Journalism: A Practical Guide for Working and Aspiring Journalists*. Chicago: Bonus Books.
2. Archard, David (1998) Privacy, the Public Interest and a Prurient Public. V: Matthew Kieran (ur.): *Media Ethics*, 82–96. London: Routledge.
3. Belsey, Andrew in Ruth Chadwick (1992) *Ethical Issues in Journalism and the Media*. London: Routledge.
4. Belsey, Andrew in Ruth Chadwick (1999) Ethics as a Vehicle for Media Quality. V: Baird, Robert M., William E. Loges, Stuart E. Rosenbaum (ur.): *The Media and Morality*, 55–67. New York: Prometheus Books.
5. Bertrand, Claude – Jean (2000) *Media Ethics and Accountability Systems*. New Brunswick: Transaction Publishers.
6. Bertrand, Claude – Jean (2003) Pregled sistemov medijske odgovornosti. *Media Watch*. Dostopno na: <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/16/samoregulacija/#5> (3. oktober 2004).
7. Bezjak, Branka in Matija Stepišnik (2004) Tiranija »radovednosti«. *Media Watch*. Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/20/medjavno/#7> (20. februar 2006).
8. Bodahl – Johansson, Gunnar (1996) Privacy of Crime Suspects. V: Urte Sonnenberg in Barbara Thomas (ur.) *Journalistic Decision Taking in Europe Case by Case*. The European Journalism Centre. Dostopno na: <http://www.ejc.nl/hp/je/suspects.html> (21. februar 2005).
9. Brecko, Vojislav (2001) Med pravico do zasebnosti in pravico do obveščenosti. *Medijska preža* (10), 25.
10. Brstovšek, Andrej (2000) *Intervju v sodobnem slovenskem tisku – analiza slovenskih dnevnikov*. Ljubljana: FDV.
11. Brill, Patricia (2002) *Kršitve kodeksa novinarjev RS v rubriki Kronika časnika Dnevnik*. Ljubljana: FDV.
12. Burgeja, J. Michael (1996) *Living Ethics: Developing Values in Mass Communication*. Boston: Allyn&Bacon.
13. Campbell, Vincent (2004) *Information Age Journalism: Journalism in an International Context*. London: Arnold.

14. Carey, James (1999) Journalists Just Leave: The Ethichs of an Anomalous Profession. V: Robert M. Baird, William E. Loges in Stuart E. Rosenbaum (ur.): *The Media and Morality*, 39–54. New York: Prometheus Books.
15. Connell, Ian (1998) Mistaken Identities: Tabloid and Broadsheet News Discourse. *Javnost/The Public*, 5 (3): 11–31.
16. Cvetek, Olga (2004) *Varstvo osebnih podatkov: Prepovedano vse, kar v zakonu ni izrecno dovoljeno*. Delo, 10. januar 2004.
17. Day, Louis A. (2000) *Ethics in Media Communications: Cases and Controversies*. Belmont: Wadsworth.
18. De Bourgh, Hugo (ur.) (2000) *Investigative Journalism: Context and Practice*. London: Routledge.
19. Dolinšek, Polona (2004) *Etične dileme preiskovalnega novinarstva*. Ljubljana: FDV.
20. Erjavec, Karmen (1995) *Tisk na pragu 21. stoletja*. Ljubljana: FDV.
21. Erjavec, Karmen (1999) *Novinarska kakovost*. Ljubljana: FDV.
22. Evers, Huub (1996): Privacy of Crime Victims. V: Urte Sonnenberg in Barbara Thomas (ur.) *Journalistic Decision Taking in Europe Case by Case*. The European Journalism Centre. Dostopno na: <http://www.ejc.nl/hp/je/victims.html> (21. februar 2005).
23. Fakazis, Elizabeth (2003) How Close Is Too Close?: When Journalists Become Their Sources. V: Howard Good (ur.): *Desperately Seeking Ethics*. 45–59. Maryland: Scarecrow Press.
24. Flaker, Vito (1998) Duševna bolezen kot novinarska rasa. *Media Watch*. Dostopno na <http://mediawatch.mirovni-institut.si/bilten/seznam/03/analiza/#4> (24. februar 2006).
25. Gauthier, Candace C. (2003) Privacy Invasion by the News Media: Three Ethical Models. *Journal of Mass Media Ethics* 17(1) 20–34.
26. Goodwin, Eugene H. in Ron F. Smith (1994) *Groping for Ethics in Journalism*. Ames: Iowa State University Press.
27. Gordon, David A., John M. Kittross in Carol Reuss (1996) *Controversies in Media Ethics*. White Plains: Longman.
28. Haas, Tanni (2003) Reporters or Peeping Toms?: Journalism Codes of Ethics and News Coverage of the Clinton-Lewinsky Scandal. V: Howard Good (ur.):

- Desperately Seeking Ethics: A Guide to Media Conduct*. 21–43. Maryland: Scarecrow Press.
29. Haller Michael in Helmut Holzhey (ur.) (1992) *Medien-Ethik*. Opladen: Westdeutscher Verlag.
 30. Harry, Joseph (2003) Natural Born Killers and Media-Born Thrillers: Ethical Contradictions and the Infotainment Age. V: Howard Good (ur.): *Desperately Seeking Ethics*. 177–194. Maryland: Scarecrow Press.
 31. Hausman, Carl (1992) *Crisis of Conscience. Perspectives on Journalism Ethics*. New York: HarperCollins Publishers.
 32. Holley, Joe (1999) Should the Coverage Fit the Crime? A Texas TV Station Tries to Resist the Allure of Mayhem. V: Baird, Robert M., William E. Loges, Stuart E. Rosenbaum (ur.): *The Media and Morality*. 192–202. New York: Prometheus Books.
 33. Jakopec, Marko in Rok Kajzer (2004): *Osumljenci kaznivih dejanj in varovanje osebnih podatkov: Nevarno omejevanje pravice javnosti*. Delo, 26. januar 2004.
 34. Jernejčič, Andreja (2004) *Senzacionalistično novinarstvo*. Ljubljana: FDV.
 35. Kieran, Matthew (ur.) (1998/2002) *Media Ethics*. New York: Routledge.
 36. Korošec, Tomo (1998) *Stilistika slovenskega poročevalstva*. Ljubljana: DZS.
 37. Košir, Manca in Rajko Ranfl (1996) *Vzgoja za medije*. Ljubljana: DZS.
 38. McGeehon, Priscilla (ur.) (1998) *Media Ethics: Cases and Moral Reasoning*. New York: Longman.
 39. Poler, Melita (1997) *Novinarska etika*. Ljubljana: Magnolija.
 40. Poler Kovačič, Melita (2005) *Kriza novinarske odgovornosti*. Ljubljana: FDV.
 41. Pritchard, David (ur.) (2000) *Holding the Media Accountable: Citizens, Ethics, and the Law*. Bloomington: Indiana University Press.
 42. Rehar, Tjaša (2005) *Poročilo v slovenskem dnevnem tisku*. Ljubljana: FDV.
 43. Retief, Johan (2002) *Media Ethics: an Introduction to Responsible Journalism*. Oxford: Oxford University Press.
 44. Riffe, Daniel (2003) Public Opinion About News Coverage of Leaders' Private Lives. *Journal of Mass Media*, 18(2), 89–110.
 45. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1995). Ljubljana: DZS.

46. Splichal, Slavko (1990) *Analiza besedil: statistična obravnava jezikovnih podatkov v družboslovnih raziskavah*. Ljubljana: Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo.
47. Sonnenberg, Urte in Barbara Thomass (1996) *Journalistic Decision-taking in Europe Case by Case*. The European Journalism Centre. Dostopno na: <http://www.ejc.nl/hp/j3/contents.html> (21. februar 2005).
48. Šinkovec, Janez (1996): Domneva nedolžnosti in svoboda medijev. *Pravna praksa* 3–4, 35–36.
49. Taylor, John (1998) *Body Horror: Photojournalism, Catastrophe and War*. New York: New York University Press.
50. Tekavc, Janez (2001) Medijsko sojenje. *Medijska preža* (10), 23–24.
51. Župevc, Melita (2003) *Medijsko sojenje*. Ljubljana: FDV.

Dokumenti, dostopni na spletu:

1. *Kodeks novinarjev RS (1991)*. Dostopno na: <http://www.uta.fi/ethicnet/slovenia.html> (11. februar 2005).
2. *Kodeks novinarjev Slovenije (2002)*. Dostopno na: http://www.razsodisce.org/razsodisce/kodeks_ns_txt.php (11. februar 2005).
3. *Konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin Sveta Evrope*. Dostopno na: http://www.idese.nuk.si/body_k-pospre-005.html (15. april 2005).
4. *Zakon o državnem tožilstvu*. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200314&stevilka=565> (13. april 2005).
5. *Zakon o kazenskem postopku*. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200496&stevilka=4234> (13. april 2005).
6. *Zakon o varstvu osebnih podatkov*. Dostopno na: http://www2.gov.si/zak/Zak_vel.nsf/0/c12563a400338836c12567a8003c3b8e?OpenDocument (13. april 2005).
7. *Ustava Republike Slovenije*. Dostopno na: <http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r01/predpis/USTA1.html> (13. april 2005).

PRILOGA A: Zaščita zasebnosti s strani posameznih organov pregona

V posameznih segmentih kazenskega postopka oz. pregona velja različna zaščita zasebnosti, po kateri se morajo ravnati organi pregona. Temelj je 188. člen Zakona o kazenskih postopkih, kjer piše, da:

če to terjajo koristi kazenskega postopka, ohranitev tajnosti, koristi javnega reda ali razlogi morale, varstva osebnega ali družinskega življenja obdolženca ali oškodovanca, naloži uradna oseba, ki opravlja preiskovalno dejanje, tistim, ki jih zaslišuje ali so navzoči pri preiskovalnih dejanjih ali pa pregledujejo preiskovalne spise, da morajo ohraniti v tajnosti posamezna dejstva ali podatke, ki jih pri tem zvedo, in jih opozori, da pomeni izdaja tajnosti kaznivo dejanje.

1. POLICIJA

Slovenska Generalna policijska uprava je s 1. januarjem leta 2004 zaostrila interpretacijo Zakona o varstvu osebnih podatkov in uvedla določilo, po katerem tiskovni predstavniki policijskih uprav novinarjem ne smejo več posredovati niti začetnic osumljencev kaznivih dejanj, kot je bila to praksa do takrat. Kot je v intervjuju za Delo (Cvetek 2004) pojasnil takratni vršilec dolžnosti glavnega inšpektorja za varstvo osebnih podatkov Jože Bogataj, je namen Zakona o varstvu osebnih podatkov varstvo posameznika in s tem njegove informacijske zasebnosti. Spremembe pa so sprejeli zaradi številnih pritožb, saj se po sklepanjih Bogataja državljani vse bolj zavedajo svojih pravic. »V predkazenskem postopku je treba še posebej paziti, da se ne škodi časti in dobremu imenu udeležencev. Že objava inicialk je namreč lahko poseg v zasebnost, še zlasti če gre za človeka iz manjšega kraja. Ljudje ga sprašujejo, nadlegujejo, doživlja vrsto nevšečnosti, nazadnje pa se lahko celo pokaže, da je nedolžen,« je pojasnil Bogataj.

Med mediji je omenjena poteza sprožila precejšnje neodobravanje, saj opozarjajo na omejevanje pravice javnosti do obveščnosti. Predstavniki medijskih hiš so prepričani, da je s tem bistveno oteženo novinarsko delo, pravica do obveščnosti pa je postavljena v podrejen položaj. Društvo novinarjev Slovenije je opozorilo tudi, da je omejevanje pravice javnosti do obveščnosti za odprto in tolerantno družbo nevarno, ker lahko omogoča zlorabo in korupcijo (Jakopec in Kajzer 2004).

Ob zaključku preiskave policija pogosto, predvsem v primerih, ko gre za kazniva dejanja, ki so bila dolgo časa v preiskavi, ki so resne narave in v katere so vključeni znani ljudje, posreduje podatke o kazenski ovadbi. Oziroma na novinarjevo vprašanje, ki vključuje domnevno identiteto osebe, zoper katero je bila vložena kazenska ovadba, ne zanika identitete osebe. Ta postane po tem, ko jo objavi medij, že splošno znana in policija je ne more več skriti in zaščititi. Tako se včasih zgodi, da oseba, zoper katero je policija vložila ovadbo, za to izve od novinarja in ne od organov pregona.

Znani slovenski odvetnik Peter Čeferin je takšno prakso policije in medijev kritiziral, ko se je podobno zgodilo v primeru nekdanjega pomočnika načelnika organizacije OZNA za Slovenijo Mitje Ribičiča v zvezi s poveljnimi poboji. Kot je poročala STA⁵¹:

Čeferin je v sporočilu za javnost pojasnil, da Ribičič ovadbe ne more komentirati, ker je še ni videl, ter kritiziral medije in policijo zaradi objave Ribičičevega imena. Kritičen je bil tudi do vodje preiskave poveljnih pobojev na generalni policijski upravi Pavla Jamnika, ki je ovadbo proti Ribičiču "na dolgo in široko predstavil vesoljni slovenski javnosti po televiziji". Jamnik se je za STA na Čeferinove navedbe odzval z besedami, da ni navajal Ribičičevega imena, ampak je govoril le o funkcionarju organizacije OZNA, novinarji pa so sami ugotovili, za koga gre. Na vprašanje o njegovem nastopu v oddaji Odmevi na TV Slovenija je odgovoril, da je podal le splošne informacije o podani ovadbi in o tem, za katero kaznivo dejanje gre, o vsebini ovadbe pa ni govoril. Po besedah Čeferina pa se je policija v zadnjem času držala načela, da objavlja začetnice osumljencev, z Ribičičevim primerom pa se je ta praksa prekinila. To pomeni, da policija "zasleduje neke druge cilje. Vsak postopek, ki ne zasleduje pravnih ciljev, pa je političen postopek", je prepričan Čeferin. Po njegovih besedah bi moral njegovega klienta varovati zakon o varstvu osebnih podatkov in vsa ustavna načela, med njimi tisto o domnevi nedolžnosti.

2. DRŽAVNO TOŽILSTVO

Državno tožilstvo v skladu z Zakonom o državnem tožilstvu prejme kazensko ovadbo s strani policije, potem pa na podlagi zbranih dokazov in morebitne širše preiskave lahko vloži obtožnico zoper ovadenega. Izkušnje kažejo, da na željo novinarjev v času glavne obravnave tožilec pogosto posreduje obtožnico, v kateri so med drugim

⁵¹ STA: Ribičič še brez komentarja o ovadbi za genocid (zbirno) - pripravil Gašper Lubej, Ljubljana, 25. 5. 2005.

zapisani tudi osebni podatki ne le obtoženega, pač pa tudi njegovih bližnjih sorodnikov in prič ter oškodovancev v kaznivem dejanju.

Praksa v Sloveniji kaže tudi, da državna tožilstva le redko sama obveščajo javnost o posameznih zadevah, na prošnjo novinarja pa načeloma posredujejo informacije, v skladu s 63. členom Zakona o državnem tožilstvu, po katerem generalni državni tožilec lahko obvesti javnost o stanju posamezne zadeve, katero obravnava državno tožilstvo, če to ne škoduje interesom postopka, tajnosti postopka ali zasebnosti oseb. Generalni državni tožilec lahko poda tudi izjavo za javnost, v kateri opozori, da določeni podatki ali komentarji, objavljeni v medijih, huje ogrožajo ali kršijo ustavno pravico do domneve nedolžnosti osumljenca v predkazenskem ali kazenskem postopku.

3. SODIŠČE

Medtem ko policija zožuje svoje pristojnosti pri posredovanju podatkov, jih sodišče širi. Sodišča se nagibajo k večji transparentnosti, policija k varovanju posameznikov. Slovenska sodišča so se na podlagi Zakona o dostopu do informacij javnega značaja odločila, da »uporabnikom oz. državljanom preko spleta ponudijo tudi tedenski razpored glavnih obravnav, kjer zainteresirana javnost lahko najde sojenja, ki jo zanimajo,« so novembra 2003 zapisali na spletni strani Vrhovnega sodišča⁵².

Sodišča na svoji javno dostopni spletni strani objavljajo razpise obravnav skupaj z imeni in priimki obtoženih. Vendar pa je, kot pravi Polerjeva (1997: 192), z vidika novinarskega sporočanja in pravice obveščati ter biti obveščen meja, ko osebo lahko identificiramo, obtožnica. Tako omenjena praksa sodišč ne »spodbuja« kršitev novinarske etike. Pomembno je tudi, da na sojenju tako tožilstvo kot obramba predstavita svoje dokaze, ki bi jih morali novinarji pri poročanju iz sojenja enakovredno vključiti v prispevek. Če poročanje ni enakovredno, je namreč velika nevarnost medijskega sojenja, kar potem posredno vpliva tudi na odločitev sodnega senata in nenazadnje na obnašanje družbe do obtoženega posameznika, pa če je ta spoznan za krivega ali pa za nedolžnega.

⁵² Slovensko sodstvo ima nove spletne strani, 4. 11. 2003, Vrhovno sodišče RS na http://sodisca.avstudio.si/vsrs/default.asp?k=sporocila_za_javnost&sgroup=1&spid=89 (20. 4. 2005).

Kot ugotavljajo na sodišču⁵³, za tako imenovane »sodne« teme vlada v zadnjih letih vse večje zanimanje, ne nazadnje tudi zaradi nekaterih televizijskih nadaljevanj in odmevnih sodnih procesov. Tudi v Sloveniji se sodišča in sodniki pri svojem delu vse pogosteje srečujejo z mediji. Za državljane so zanimive zlasti odmevnejše kazenske zadeve in nekatere zadeve, vezane na politične (in druge znane) osebnosti ali gospodarski kriminal. Interesi medijev (zagotoviti aktualno in zanimivo informacijo) in interesi sodnikov (zagotoviti učinkovito in zakonito sojenje) pa se med seboj neredko izključujejo. Za izboljšano komuniciranje med obema stranema je potrebno zagotoviti, da bo vsaka stran bolje razumela interese in omejitve druge strani.

Za glavno obravnavo v nasprotju s preiskavo, za uspeh katere je zelo pomembno varovanje podatkov, velja, da je načeloma javna (249. člen Zakona o kazenskem postopku in 24. člen slovenske Ustave), razen v posebnih primerih. 295. člen Zakona o kazenskem postopku določa, da sme senat ob vsakem času izključiti javnost, če je to potrebno za varovanje tajnosti, varstva javnega reda, morale, varstva osebnega ali družinskega življenja obtoženca ali oškodovanca ali koristi mladoletnika, ali če bi po mnenju senata javnost škodovala interesom pravičnosti. Za razglasitev sodbe velja, da je javna tudi v primeru, če je bila javnost iz glavne obravnave izključena, senat pa odloči, ali naj se in koliko izključi javnost pri razglasitvi razlogov sodbe (360. člen Zakona o kazenskem postopku).

V sodnih zgradbah niso dovoljena slikovna, zvočna ali slikovno-zvočna snemanja, razen na tiskovnih konferencah in posameznih primerih. Izjemoma sme predsednik Vrhovnega sodišča Republike Slovenije dovoliti slikovno snemanje za posamezno glavno obravnavo v kazenski zadevi, vendar lahko omeji obseg snemanja, slikovno snemanje sodnika oz. članov senata pa je dovoljeno le z njihovim soglasjem, piše v sodnem redu⁵⁴.

⁵³ Ameriška strokovnjakinja predavala o odnosih z mediji v sodstvu, 27. 2. 2004, Vrhovno sodišče na http://sodisca.avstudio.si/okrolj/default.asp?k=sporcila_za_javnost&sgroup=1&spid=177 (21. 4. 2005).

⁵⁴ Na <http://www.sodisce.si/default.asp?id=29> (21. 4. 2005).

PRILOGA B: Znane in javne osebe ter njihova pravica do zasebnosti

Archard (1998: 87) ugotavlja, da je javnim osebnostim težje ohraniti življenje zasebno. Drugi, in ne samo mediji, imajo interes, da vedo več o njih in njihovem življenju, kar za življenje običajnih posameznikov ne velja. Vendar načelo javnega interesa ne more biti vedno obramba vdora v zasebnost, kar je očitno predvsem v (neokusnosti) seksualnih škandalih (npr. Clinton – Lewinsky, Aurelio Juri).

Javne osebnosti Retief deli v dve skupini. V prvo spadajo osebe, ki jih publiciteta ustvarja in ohranja. Taki so ljudje iz zabavne industrije, športa, umetnosti, plemstva, celo ljudje, ki se samoiniciativno vključijo v javno razpravo in se izpostavijo. Ti ne bi bili, kar so, brez takšnega »razkazovanja v javnosti« (Retief 2002: 155). Tako kot javni uslužbenci so se odločili izpostaviti določene aspekte svojega zasebnega življenja javnosti. Zato morajo biti pripravljeni nositi možne zadrege zaradi razkritih informacij v javnosti (Retief 2002: 155).

Campbell (2004: 137) znotraj te skupine nadalje deli še neizvoljene javne osebnosti na pomembnih družbenih položajih, kot so voditelji nevladnih organizacij ali člani kraljevske družine. Glavni argument je, da je življenje teh ljudi v javnem interesu, saj je tisk edini mehanizem, ki zagotavlja njihovo odgovornost do javnosti. Po drugi strani pa so zaradi statusa neizvoljenih javnih osebnosti morda bolj upravičeni do zasebnosti.

Prav tako Campbell (2004: 138) omenja slavne osebnosti iz sveta glasbe, filma, televizije in športa. S to skupino je povezan paradoks, saj čeprav je obramba javnega interesa na trhlih temeljih, je prav javni interes za informacije o tej skupini največji. Ena izmed pogosto uporabljenih utemeljitev je, da je zmanjšanje zasebnosti cena slave. Glede na takšen nazor morajo zvezdniki v zameno za bogastvo in udobje, ki ga prinese slava, pričakovati tudi, da bodo ljudje želeli vedeti podrobnosti iz njihovih zasebnih življenj, pa naj bo to zaradi oboževalcev, voajerske radovednosti ali kakšnih drugih razlogov. Vendar mnogi zvezdniki takšne utemeljitve ne sprejemajo kot razlog za legitimen grob poseg v vse vidike njihovega zasebnega življenja.

V drugo skupino javnih osebnosti pa Retief šteje tiste, ki se neprostovoljno ali nepričakovano znajdejo na očeh javnosti. Tu sta dve podskupini. V eni so posamezniki, ki so eminentni ali so veliko dosegli, kot so znanstveniki in pisatelji. Te lahko obravnavamo kot nekoliko bolj javne osebe od običajnih državljanov. Druga podskupina je manj časa na očeh javnosti in je tipično sestavljena iz preživelih iz katastrof, sorodnikov tistih, ki so se znašli v tragediji, ali zmagovalcev na loteriji.

ZASEBNOST JAVNIH OSEBNOSTI

Campbell navaja dva argumenta za poseg v zasebnost javnih osebnosti. Prvi izhaja iz dejstva, da javne osebnosti pogosto uporabljajo medije za svojo samopromocijo, pri čemer si želijo biti deležne pozornosti s strani medijev, vendar samo pod pogoji, ki jih same postavljajo. In to ni namen medijev, ugotavlja Campbell (2004: 139): »Javne osebnosti se glede svojih karier zanašajo na medije, saj se preživljajo s tem, da projecirajo določeno sliko o sebi. In javnost, ki posredno ali neposredno plačuje njihove plače, ima pravico vedeti, ali so te slike resnične ali ne.«

Najpogosteje uporabljeni argument za vdor v zasebnost slavnih ljudi je, da »je to pravična cena, ki jo slavni plačujejo za svojo slavo«. Nagrade za slavo so velike – bogastvo, družbeni status, javno priznanje, moč in vpliv. Vendar pa, kot opozarja Archard (1998: 88), niso vsi sami izbrali tega, da so slavni, eni so po naključju postali slavni, eni pa se slavni že rodijo.

Takšna ideja, da javni status pač pomeni izgubo zasebnosti, se Archardu (1998: 88) ne zdi prepričljiva. Bolj prepričljiv razlog za kršitev zasebnosti posameznika je to, da razkrita informacija služi javnemu interesu. Novinarski kodeksi določajo različne pogoje, po katerih je objava v interesu javnosti, na primer odkrivanje zločina, ščitenje javnega zdravja, preprečevanje zavajanja javnosti. Tako je prikazovanje koruptivnosti javnih uslužbencev, njihove neučinkovitosti in neiskrenosti v javnem interesu, saj vpliva na učinkovitost pri opravljanju njihovega dela (Archard 1998: 88).

PRILOGA C: Etične dileme poseganja v zasebnost pri pridobivanju informacij

Novinarji lahko posežejo v zasebnost tudi s samim načinom zbiranja informacij, ne glede na to, ali jih kasneje objavijo ali ne. Kodeks slovenskih novinarjev v 10. členu novinarja poziva, naj se izogiba nedovoljenim načinom zbiranja podatkov. Če informacij, ki so za javnost izrednega pomena, ni mogoče pridobiti drugače, pa mora svoje ravnanje in razloge zanj predstaviti javnosti.

Značilni za poročanje o kazenskih zadevah so intervjuji iz zasede, ko je posameznik zaprosen za komentar brez vnaprejšnjega dogovora. Gre predvsem za vprašanja ob privedbi na sodišče in ob zapustitvi sodišča. To je pomemben del novinarstva, saj je včasih to edini način, da novinar pride do vira novic. Vendar Retief (2002: 158) odsvetuje uporabo te metode samo za dodajanje dramatičnosti običajnim novinarskim prispevkom. Element presenečenja lahko pomeni, da nekateri ljudje ne bodo dali premišljenega odgovora in njihova temeljna pravica je, da jim je dano dovolj časa, da premislijo svoj odgovor.

Pogosto novinarji podatke o žrtvah in tudi osumljencih dobijo od njihovih sorodnikov. Vendar je pri stikih s sorodniki potrebno biti zelo previden, ti so namreč že prizadeti in napačen odnos do njih lahko povzroči še hujše posledice, prav tako je potrebno varovati njihovo zasebnost in osebni prostor, saj lahko žalovanje ob izgubi bližnjega razumemo kot zelo intimno dejanje.

Kot poudarja Reuss (v Gordon 1996: 167), mediji in njihovo občinstvo nimajo posebne pravice do informacij od ali o sorodnikih: »Kljub temu mediji pogosto predvidevajo, da imajo pravico vdora v zasebnost družine zgolj zato, ker je bil njihov član žrtev«. Tudi travmatizirane žrtve so pogosto zelo ranljive. Ni jim takoj jasno, zakaj novinarji želijo govoriti z njimi, poleg tega pogosto niso seznanjene z novičarskim procesom in pred tem še nikoli niso govorile z novinarjem. To jih še bolj prestraši. »Pogosto novinarje vidijo kot mrhovinarje, ki želijo služiti na račun nesreče drugih. To lahko vodi do zelo vehementnih reakcij,« opozarja Retief (2002: 173).

PRISTOP K TRAVMATIZIRANI OSEBI

Ne obstaja univerzalen pristop, kako naj novinarji ravnajo z žrtvami ali s sorodniki žrtev, saj tudi ljudje različno reagirajo na travmo. Lahko pa omenimo, da je osrednjega pomena, da novinar pri pogovoru s travmatizirano osebo ustvari fizično in psihološko varno okolje. Gordon (1996: 167) svetuje tudi, naj novinarji počakajo vsaj dokler ni prvi šok ob zločinu mimo in potem družinam povedo, da lahko same odločije, ali bodo intervjujane in identificirane ali ne.

Retief (2002: 174–175) svetuje, naj novinar pozorno prisluhne, saj je včasih molk bolj primeren kot najbolj previdno izbrane besede. Pomembno je tudi, da je novinar miren in da daje občutek, da ga ni strah prisluhniti še tako pošastni informaciji. Ker so žrtve pogosto ranljive, jim mora novinar dajati občutek nadzora in moči, zato je bolje, da novinar ne uporablja diktafona ali zvezka. Pač pa naj vpraša osebo, če si lahko zapisuje, se ponudi, da prekineta pogovor, kadarkoli to želi, in povabi žrtev, da lahko tudi sama kaj vpraša. Prav tako naj pusti vizitko za primer, če bi žrtev kasneje želela z njim še govoriti, pojasnjuje Retief. Novinar naj žrtvi pove, da ji ni treba govoriti z njim. Razloži naj, kaj želi in kje ter kdaj bo prispevek objavljen. Predlaga, naj novinar začne pogovor z besedami: »Povejte mi svojo zgodbo«. Prav tako je pametno začeti z vprašanji časa, ki niso tako čustveno nabita kot vprašanja, ki se pričnejo s *kaj*. Manj boleče se je tudi osredotočiti na življenje pokojnega kot na njegovo smrt. Novinar naj vpraša sorodnike žrtve, kaj želijo, da objavi v svojem prispevku. Ljudje se počutijo bolj varne tudi, če jim novinar obljubi, da bodo lahko prebrali zgodbo, preden gre v objavo. Dodatni nasveti Retiefa so tudi, naj novinar travmatizirane osebe nikar ne sprašuje, kako je, saj je to absurdno vprašanje, ki daje vtis, da novinar ni v stiku z realnostjo. Vedno naj se postavi na mesto žrtve. Novinar naj ne govori, medtem ko ljudje jokajo, pač pa lahko ponudi tolažilne besede ali dotik. Novinar naj bo pošten do sebe in drugih, ker ljudje hitro začutijo, kdaj se kdo pretvarja. Dobro je tudi opozoriti ljudi, da naj ne govorijo o tem, česar ne želijo videti objavljenega. Novinar naj tudi razloži osebi, zakaj je pomembno objaviti zgodbo, in naj nikdar ne zavaja travmatiziranega človeka.

Retief tako izpostavlja predvsem zmožnost novinarjeve empatije oz. vživetja v občutke prizadete osebe. »Empatija lahko novinarja in njegovo občinstvo vodi do

boljšega razumevanja in vpogleda v situacijo, kar lahko le izboljša novinarstvo, novinarsko etiko in odnos javnosti do novinarske profesije,« ugotavlja tudi Fakazisova (2003: 57).

Preiskovalno novinarstvo se srečuje pri konceptu zasebnosti s še eno etično dilemo poseganja v pravico do zasebnosti. In sicer gre za fizični vdor v zasebnost. Če želijo razkriti kakšne nepravilnosti ali kazniva dejanja, morajo novinarji včasih uporabljati tudi različne postopke ali mehanizme vdiranja v zasebnost posameznikov, kot je na primer prisluškovanje ali snemanje brez vednosti posameznika in v njegovem osebem prostoru, kot sta stanovanje ali hiša.

PRILOGA D: Intervju z novinarko Dela Špelo Žabkar

Novinarka Špela Žabkar se kot dopisnica Dela za Gorenjsko ukvarja zlasti s poročanjem o kaznivih dejanjih. Zato smo jo povprašali, kako je z etiko zasebnosti v praksi Delovih novinarjev. Intervju je bil opravljen 16. maja 2006 v Kranju.

Kako v prispevku identificiraš žrtve, osumljence in priče kaznivih dejanj?

Če z gotovostjo izvem ime in priimek, ga tudi zapišem. Tako je bilo na primer v zadevi Lipa, ko se je pojavljalo najmanj deset različnih imen umrlih deklet. Ker nisem bila prepričana o identiteti vseh treh deklet ampak le dveh, sem le njiju identificirala. Običajno je tako, da toliko, kot izveš, tudi napišeš, potem pa urednik že sam oceni, ali bo to objavili ali ne. Največkrat pa kar pusti tako, kot je napisano.

Ali priče, svojci, znanci žrtev in osumljenih kdaj zaprosijo, da ne bi bili identificirani?

Priče ponavadi identificiraš. Ko ti pojasni, kaj je videla oz. kaj ve, potem ob koncu pogovora vprašam tudi za ime. Običajno vsi povedo in pri tem ne komplicirajo.

Ali je polna identifikacija za prispevek zelo pomembna?

Ni tako zelo bistveno, da povedo celotno ime, saj priimek velikokrat za sam prispevek ni potreben. Če se v prispevku pojavi mladoletnik, ga običajno ne identificiramo s priimkom ampak le z osebnim imenom.

Kako je z objavo intimnih podatkov ali okoliščin kaznivega dejanja, ki bi lahko posamezniku škodovali?

Ponavadi napišeš skoraj vse tisto, kar izveš. So pa tudi posebni primeri, ko moraš paziti, da posameznika zaščitiš, saj bi ga z navedbo katerih podatkov lahko spravil v težave. Ko je bil npr. rop Eksoterma v Kranju, smo novinarji dobili vodjo varnostnikov, ki nam je povedal popolnoma vse o dogodku. Nisem ga hotela citirati, ker je povedal preveč in bi lahko imel zaradi tega kakšne probleme.

Kaj običajno fotografiraš in ali udeleženci kaznivih dejanj nasprotujejo tvojemu početju?

Spominjam se prometne nesreče, v kateri se je smrtno ponesrečil fant iz domžalskega moto kluba. Na prizorišče nesreče sem prišla, ko so bili njegovi kolegi iz kluba že tam in ko sem fotografirala, so temu nasprotovali. Potem ko sem pojasnila, da ne bom slikala trupla in da fotografija motorja deluje kot opozorilo ostalim, so se pogovarjali z menoj in mi pojasnili ves dogodek.

Ali svojci, prijatelji ali znanci žrtev ali storilcev oz. žrtve in storilci sami običajno sodelujejo z novinarjem?

Če imaš pravi pristop, potem po navadi ni težko priti do zelenih podatkov. So pa seveda tudi situacije, ko sploh ne želim nič spraševati, saj vidim, da je ljudem preveč hudo. Takrat tudi nimaš kaj vprašati.

Vidiš kakšne razlike pri poročanju o kazenskih zadevah med prispevki v Slovenskih novicah in v Delu?

Razlika je predvsem v dolžini in pa v opremi prispevka, saj imajo novinarji Slovenskih novic verjetno malo več svobode pri podpisih pod sliko, ki so lahko nekoliko bolj sočni. Razlike so v malenkostih, kot je npr. »nalepkica« čez naslov. Ne zdi pa se mi, da bi bilo poročanje o kaznivih dejanjih v Slovenskih novicah senzacionalistično.

PRILOGA E: Intervju z novinarjem Slovenskih Novic Boštjanom Fonom

Novinar Slovenskih novic Boštjan Fon večinoma poroča o kaznivih dejanjih in prometnih nesrečah, ki se dogajajo na območju Gorenjske. Za sogovornika smo ga izbrali, ker je njegovo področje novinarskega dela najbolj primerljivo s področjem dela novinarke Dela Špele Žabkar, in ga povprašali o njegovih izkušnjah pri varovanju pravice do zasebnosti pri poročanju o kaznivih dejanjih. Intervju smo opravili 1. junija 2006 na Jesenicah.

Kaj meniš o precej pogostih oznakah, da so Slovenske novice rumen, senzacionalističen časopis? Kako je z etičnimi načeli v Slovenskih novicah?

Težko je postaviti mejo med tistim, kar zahteva bralec in kaj mu lahko ti nudiš. Čeprav Slovenskim novicam vsi očitajo, da niso etične, pa imamo etična merila, ki so še najbolj prišla do izraza ob pojavu Direkta. S tem se je natančno pokazalo, kaj je mrhovinarstvo in kaj je po drugi strani resno raziskovalno novinarstvo. Na Slovenskih novicah novinarji podatke tudi po petkrat ali šestkrat preverjamo.

Zakaj je preverjanje tako pomembno?

Najprej sem odgovoren sam sebi. Lahko bi namreč nekoga brez preverjanja oblatil, ampak kako bi mu potem, ko bi se izkazalo, da tisto, kar sem pisal, ni bilo res, sploh še lahko pogledal v oči? Tak človek mora potem znova živeti v svojem okolju in objavljene negativne informacije o njem mu lahko zelo škodujejo. Po drugi strani pa se v takih primerih lahko zelo hitro pojavijo tudi resne grožnje novinarju.

Meniš, da Slovenske novice in ti osebno spoštuješ pravna in etična načela posameznikove pravice do zasebnosti?

Pravice o zasebnosti so zelo nenavadne. Lahko me namreč toži nekdo, ki mu je dokazano, da je v Slovenijo pripeljal pet kilogramov heroina in ga prodajal otrokom, ker sem objavil njegovo ime in priimek. Tako kar naenkrat ni več sporno to, da zaradi

njega umirajo otroci, ampak to, da sem ga jaz identificiral ter mu s tem povzročil duševne muke.

Kako v prispevku identificiraš žrtve, osumljence in priče kaznivih dejanj?

Ime se objavi, če ga izveš od njegovih sorodnikov ali prijateljev, kar potem v besedilu uporabiš v kontekstu njihovega govora. Sicer pa načeloma velja, da se ime in priimek objavita, ko se začne glavna obravnava. Ampak, če je sodni sistem takšen, da že iz preiskovalnega sodišča curljajo informacije, potem se skupaj z urednikom odločiš, ali ime vendarle prej objaviti, ali pa objaviti le inicialke. Običajno je tako, da če si v svoje podatke stoodstotno prepričan, takrat uporabiš celotno ime, velikokrat tudi v formulaciji »izvedeli smo, da naj bi bil«.

Se je že zgodilo, da bi te zaradi objave imena kdo tožil?

Ja. Prej omenjena fraza za identifikacijo v odvetniškem žargonu velja za benevolentno izdajanje. Zato imam trenutno tri ali štiri tožbe na sodišču, medtem ko obsojen nisem bil še nikdar. Pri eni zadevi sem identificiral javno osebnost, ki se prostituira, vendar če si javna osebnost, ki s svojo javno podobo služi denar, potem pač moraš biti bolj pazljiv in skrbeti za svoj ugled.

Ali bi bila v nekaterih primerih po tvojem mnenju bolj ustrezna delna identifikacija?

Če se ve npr., da od Blaža oče in mama živita na Bokalovi 10, potem je vse jasno, prav tako kot pri polni identifikaciji.

Ali ljudje sodelujejo s teboj in ali te kdaj prosijo, da ne objaviš njihovega imena?

Običajno je v primerih smrti tako, da je človek, ki je bil močno povezan z umrlim, še preden gre spat veliko bolj dojemljiv za tvoja vprašanja, čeprav paziš, da ne drezaš vanj. Po prespani noči pa je zelo velik problem, saj po tem človek že išče nek ventil za sprostitvev svoje jeze in obupa in ti, ki drezaš vanj si mu za to kot naročen. Včasih se moram zato kar hitro umakniti, ker sem lahko tudi v fizični nevarnosti. Tudi avto

vedno pustim precej stran od kraja dogodka ali od hiše, da ne vedo kakšen avto imam, saj se je že zgodilo, da so mi ga poškodovali.

Torej si včasih zaradi svojega dela celo v fizični nevarnosti, kako pa delo vpliva na tvojo psiho?

Poročanje o kazenskih zadevah ali nesrečah me kot novinarja lahko zelo prizadene. Zgodilo se je že, da je bil umrli moj dober prijatelj ali znanec. Takrat moraš biti v celoti profesionallec in napisati članek, čeprav je včasih zelo težko. Verjetno mi bo celo življenje ostalo v glavi to, kar se je zgodilo pred nekaj časa na bencinski postaji na Jesenicah, ko je oče svojo hčerkico po nesreči povozil s tovornjakom. Ko sem prišel na kraj nesreče, sem videl nogice, rdeče nogavičke in coklice, zato sem policista lepo prosil, naj to pokrije. Sliko z dogodka sem namreč moral narediti, ampak to se mi pa ni zdelo etično slikati, prav tako kot tudi ne očeta, ki so ga nekaj metrov proč zasliševali policisti.